

Robert Stępień
(*Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie*)
ORCID: 0000-0003-3453-4185

Herby w kręgu opactwa benedyktynów z Sieciechowa

Streszczenie: W artykule przedstawiono wybrane zagadnienia dotyczące heraldyki opactwa benedyktynów z Sieciechowa. Podstawowym celem badań było odnalezienie i zinwentaryzowanie obiektów kultury materialnej i duchowej, przemawiających językiem symboliki heraldycznej, a znajdujących się dawniej w zasięgu oddziaływania klasztoru sieciechowskiego. Przedmiotem analizy heraldycznej uczyniono źródła ikonograficzne o dość zróżnicowanym charakterze rzeczowym, przestrzennym i czasowym — dokumenty pergaminowe i papierowe, pieczęcie, starodruki, dzieła malarskie i architektoniczne, sprzęty liturgiczne oraz innego rodzaju wytwory rzemiosła artystycznego. Rozważaniom poddano również genezę i symbolikę herbu klasztoru przedstawiającego topór z gwiazdą.

Słowa kluczowe: herby, heraldyka, benedyktyni, klasztor, Sieciechów.

Wprowadzenie

Stan badań nad polską heraldyką kościelną i jej integralną częścią, heraldyką zakonną, został w ostatnich latach istotnie powiększony, aczkolwiek heraldyczny świat Kościoła, w szczególności zakonów i klasztorów, dość długo nie wzbudzał większego zainteresowania naukowego¹. Herby duchowieństwa, instytucji i organizacji kościelnych stosunkowo niedawno stały się przedmiotem systematycznych badań, a poszczególne ośrodki klasztorne doczekały się w tym zakresie mniej lub bardziej wyczerpujących opracowań². Problematyka heraldyczna związana z opactwem sieciechowskim nie była dotychczas szerzej analizowana, a sam herb klasztoru znajdował swoje zainteresowanie jedynie na marginesie innych rozważań.

¹ Składam serdeczne podziękowania Panu prof. dr hab. Krzysztofowi Skupieńskiemu oraz Panu dr. hab. Tomisławowi Giergielowi za okazaną pomoc podczas pracy nad tekstem artykułu. A. Weiss, *Stan badań nad heraldyką kościelną* [w:] *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*, red. K. Skupieński, A. Weiss, Warszawa 2004, s. 9–15.

² Dość dobrze pod względem heraldycznym na ziemiach polskich zostały rozpoznane klasztory cystersów. Podstawową literaturę w tym zakresie zestawili m.in.: M.L. Wójcik, *Heraldyka klasztorów cysterskich na Śląsku* [w:] *Polska heraldyka kościelna*, s. 43–58; M. Starzyński, *Herby średniowiecznych opatów mogińskich*, Kraków 2005; idem, *Herby i pieczęcie opactwa i opata klasztoru Cystersów w Mogile. Tradycja i współczesność*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja — Historia — Kultura” 2010, t. 4, s. 121–146; P. Stróżyk, *Herby na pieczęciach cysterskich — wybrane zagadnienia* [w:] *Pieczęcie herbowe — herby na pieczęciach. II Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Warszawa 2011, s. 191–215.

Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy wydaje się być fragmentaryczny stan zachowania dawnego archiwum klasztornego, którego zasób został rozproszony w wyniku supresji opactwa w 1819 r., a następnie w znacznej mierze uległ zniszczeniu w okresie drugiej wojny światowej³. Zasadniczym celem badań, których rezultaty opisano w tym artykule, było odnalezienie i zinventaryzowanie obiektów kultury materialnej i duchowej, przemawiających językiem symboliki heraldycznej, a dawniej znajdujących się w zasięgu oddziaływania opactwa benedyktynów z Sieciechowa. Przedmiotem kwerendy badawczej i analizy heraldycznej uczyniono źródła ikonograficzne o dość zróżnicowanym charakterze typologicznym — zarówno dokumenty pergaminowe i papierowe, pieczęcie, starodruki, jak i dzieła malarskie i architektoniczne, sprzęty liturgiczne oraz innego rodzaju wytwory rzemiosła artystycznego. Należy zaznaczyć, że zgromadzony materiał dokumentacyjny ze względu na słaby stan zachowania archiwaliów klasztornych, zwłaszcza dla okresu średniowiecza, uniemożliwia całościowe omówienie zagadnień heraldyki opactwa sieciechowskiego. Większość zachowanych źródeł klasztornych pochodzi dopiero z XVII i XVIII w. Aby poznać treść wielu zaginionych już materiałów archiwalnych, w trakcie prowadzonych badań posiłkowano się źródłami o charakterze pośrednim. Podstawowe znaczenie w tym względzie przedstawia wydana drukiem w 1872 r. praca ks. Józefa Gackiego⁴. Autor ten korzystał z akt klasztornych wówczas przechowywanych w archiwum Rządu Gubernialnego Radomskiego. Przekazane przez niego informacje posiadają dziś wartość źródłową dla wielu zagadnień związanych z historią benedyktynów z Sieciechowa.

Herb opactwa sieciechowskiego

Na wstępie rozważań poświęconych problematyce heraldycznej opactwa sieciechowskiego należy przywrzeć się genezie i symbolice herbu klasztoru, który wyobrażał topór w skos (najczęściej w lewy) oraz gwiazdę sześciopromienną (niekiedy ośmioramienną) umieszczoną między jego głowicą a toporzyskiem. Wizerunek ten nawiązywał do herbu rodu fundatorów klasztoru, posługujących się znakiem topora, i symbolizował zapewne patronalno-donacyjny charakter ich działalności na rzecz opactwa. Herb Topór, jak wiadomo, należy do grupy najstarszych znaków rycerstwa polskiego⁵. Najdawniejszy wizerunek z jego wyobrażeniem zachował się na pieczęci wojewody krakowskiego Żegoty, przywieszanej do dokumentu z 1283 r.⁶ Herbem Topór pieczętowało się wiele znakomitych rodów szlacheckich, z których największe znaczenie w późniejszym czasie uzyskały domy Tęczyńskich i Ossolińskich⁷. Wywodziły się one z rodu Starzów-Toporów, którego protoplastą był Sieciech Stary, palatyn i możnowładca z czasów księcia Władysława Hermana. W jego osobie niektórzy historycy upatrują fundatora klasztoru Benedyktynów w Sieciechowie⁸.

³ R. Stępień, *Pokasacyjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „Res Historica” 2018, t. 45, s. 131–153.

⁴ J. Gacki, *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872. Zob. też: W. Pestka, *Jak mało... ks. Józef Gacki (1805–1876) zarys biografii*, Radom 2012.

⁵ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858, s. 58–104; M. Friedberg, *Klejnoty Długosze*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1930, t. 10, Kraków 1931, s. 57.

⁶ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1992, s. 152–153.

⁷ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 277–279; idem, *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa 2011, s. 293–295.

⁸ J. Kurtyka, *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn (wojewoda) polski, najwyższy dostojnik Władysława Hermana, przodek możnowładczego rodu Toporów* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 36, Warszawa–Kraków 1996, s. 505; idem, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 45–46; J. Dobosz, *Mo-*

Akt założenia opactwa przypisuje się też cześnikowi Bolesława Krzywoustego, Sieciechowi Młodszemu, potomkowi Sieciecha Starego, przesuwając fundację na pierwszą połowę XII w.⁹ Fundacji mogli też dokonać wspólnie Sieciech Młodszy, Jaksa z Miechowa i książę Henryk sandomierski, którzy zostali wymienieni w zapisie najstarszego dokumentu benedyktynów sieciechowskich¹⁰. Kwestia osoby fundatora i czasu założenia klasztoru nie została dotychczas dostatecznie wyjaśniona w historiografii. Zmianę takiego stanu rzeczy mogą przynieść badania archeologiczne, które w ostatnich latach wznowiono w pobliżu zabudowań poklasztornych w Opactwie¹¹.

Późnośredniowieczna tradycja klasztorna, odnosząca się do początków opactwa sieciechowskiego, za jego fundatorów uznawała króla Bolesława Chrobrego oraz palatyna Sieciecha Starego. Przekaz ten upowszechniony został w dziełach Jana Długosza, który wiedzę na temat fundacji sieciechowskiej czerpał zapewne od samych zakonników z Sieciechowa, żywotnie zainteresowanych kształtowaniem możliwie korzystnego obrazu własnej przeszłości. O randze i znaczeniu każdego klasztoru decydowało wiele czynników, takich jak: stan majątkowy, poziom intelektualny, gorliwość w przestrzeganiu reguły zakonnej czy pochodzenie filiacyjne. Poszczególne konwenty zabiegały też o wykazanie starszeństwa, a tym samym własnego prymatu wśród bratnich sobie wspólnot zakonnych, dlatego w mitach fundacyjnych zauważalna jest tendencja do przesuwania początków klasztorów na czasy możliwie dawne¹². Zarówno benedyktyni sieciechowscy, jak też łysogórcy, upatrywali swojego protektora w osobie króla Bolesława Chrobrego, upowszechniając tradycję o fundacji swych klasztorów w pierwszej dekadzie XI w. W aktach klasztornych związanych z podziałem dóbr ziemskich na opackie i konwentualne opaci sieciechowscy zalecali współbraciom, aby modlili się za dusze zmarłych założycieli klasztoru, króla Bolesława oraz Sieciecha, „wojewody krakowskiego, hetmana królestwa z domu Toporów”¹³. Corocznie 1 października zakonnicy mieli odprawiać anniwersarz za duszę króla Bolesława Chrobrego, a 9 lutego za palatyna Sieciecha¹⁴.

W świetle dostępnego materiału źródłowego niezwykle trudno odpowiedzieć na pytanie, kiedy nastąpiła recepcja godła fundatorów klasztoru jako herbu opactwa, a także w jakim czasie

narchia i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku, Poznań 2002, s. 257–260; T. Giergiel, *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004, s. 14–20.

⁹ E. Wiśniowski, *Z dziejów opactwa benedyktynów w Sieciechowie (XIII–XVI w.)*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 7, 1958, z. 2, s. 40; idem, *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. 4, s. 66.

¹⁰ M. Derwich, *Benedyktyni klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Wrocław 1992; idem, *Fundacja lubińska na tle rozwoju monastycyzmu benedyktynińskiego w Polsce (XI–XII wieku)* [w:] *Opactwo benedyktynów w Lubiniu. Pierwsze wieki istnienia*, red. Z. Kurnatowska, Poznań 1996, s. 19; idem, *Monastycyzm benedyktyniński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998, s. 194–195.

¹¹ Z. Lechowicz, P. Filipowicz, *Stan badań nad średniowiecznym opactwem w Sieciechowie* [w:] *Radom. Korzenie miasta i regionu*, t. 4, *Ziemia niczyja — ziemia nieznana. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, red. A. Buko, D. Główska, M. Trzeciecki, Warszawa 2013, s. 193–222; Ł. Reczulski, *Wójtowa Góra w Sieciechowie*, „Acta Universitatis Lodzianae. Folia Archaeologica” 2015, t. 30, s. 187–205; *Wczesnośredniowieczne odkrycie pod Sieciechowem, rozmowa z Prof. Joanną Kalagą*, Portal „Archeolog.pl”, 6 sierpnia 2018 r., <<http://archeolog.pl/wczesnosredniowieczne-odkrycie-sieciechowem>> [dostęp: 8 sierpnia 2019].

¹² G. Labuda, *Szkice historyczne XI wieku. Początki klasztoru benedyktynów w Tyńcu*, „Studia Źródłoznawcze” 1994, t. 35, s. 23.

¹³ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu (cyt. dalej: BDS), Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu (cyt. dalej: AKKKS), rkps sygn. 755, k. 55; Archiwum Główne Akt Dawnych (cyt. dalej: AGAD), Zbiór dokumentów pergaminowych (cyt. dalej: Zb. dok. perg.), nr 2025.

¹⁴ J. Gacki, op. cit., s. 163.

i kontekście herb klasztorny zaczął szerzej pełnić swoją funkcję jako znak rozpoznawczy benedyktynów sieciechowskich. Najstarsze zachowane jego przedstawienie pochodzi dopiero z początku XVII w. Możliwe, że herbem klasztoru mnisi sieciechowscy zaczęli posługiwać się powszechniej dopiero w czasach nowożytnych. Szczególnie interesujące wydają się być kontakty, jakie łączyły benedyktynów sieciechowskich z potomkami rodu fundatorów i dobroczyńców klasztoru. Znamienne, że dla okresu późnego średniowiecza nie odnotowujemy zbyt wielu informacji źródłowych stanowiących potwierdzenie dobrych relacji na tej linii. W *Księdze uposażeń diecezji krakowskiej* znalazł się opis najazdu rycerstwa herbu Topór na klasztor w Sieciechowie w 1386 r., w czasie którego uwięziono opata Świętosława¹⁵. Wyrokiem króla Władysława Jagiełły Toporczycy, którzy dopuścili się tego czynu, mieli zostać odsunięci od prawa patronatu nad klasztorem sieciechowskim. Przedmiotem sporów w XV w. były natomiast prawa patronackie nad kolegiatą św. Idziego w Krakowie, które wspólnie sprawowali benedyktyni sieciechowscy oraz reprezentanci rodu Toporów¹⁶. Co ciekawe, w pierwszej połowie XVI w. swoją część praw do kolegiaty konwent sieciechowski przekazał przedstawicielom domu Tęczyńskich. W dokumentach klasztornych potwierdzających tę cesję Jan Gabriel Tęczyński herbu Topór (1484–1552)¹⁷ nazwany został patronem opactwa sieciechowskiego oraz opiekunem dóbr do niego należących¹⁸. Z jego też powództwa przed królem Zygmuntem Starym stanęła sprawa Jakuba, plebana z *Maminy*¹⁹, który nieprawnie dążył do przejęcia zarządu nad parafią sieciechowską²⁰. Niewykluczone, że właśnie w XVI w. doszło do odnowienia i zacieśnienia związków między konwentem sieciechowskim a potomkami rodu fundatorów klasztoru. Być może w tym właśnie czasie herb Topór zaczął być powszechniej używany przez mnichów sieciechowskich jako wizualny znak określający ich tożsamość i samoświadomość historyczną, a także utrwalający przyjętą przez nich tradycję fundacyjną²¹. Problem ten wymaga dalszych badań i poszukiwań źródłowych.

Odrębną kwestią pozostaje symbolika gwiazdy umieszczonej razem z toporem w godle klasztornego herbu. Gwiazdy, o czym będzie jeszcze mowa, już w średniowieczu występowały w herbie Sieciechowa. Pojawienie się w XVII w. kolejnej gwiazdy mogło być związane z otrzymaniem przez miasto przywileju królewskiego na jarmarki. W trakcie dotychczasowych badań nie udało się w sposób jednoznaczny ustalić znaczenia elementu gwiazdy w herbie klasztoru sieciechowskiego. Być może odwoływała się ona do znaku Starzów-Toporów, symbolizując potęgę ich rodu.

¹⁵ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. 3, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864, s. 260; J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, s. 87; T.M. Gronowski, *Świętosław (zm. 1390), benedyktyn, opat klasztoru w Sieciechowie* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 51, z. 4, Warszawa–Kraków 2017, s. 547.

¹⁶ J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, s. 239, 414–415.

¹⁷ Jan Gabriel Tęczyński piastował m.in. urzędy marszałka nadwornego (1529–1552), kasztelana wojnickiego (1535–1552), starosty lubelskiego (1530–1552) i wojewody sandomierskiego (1542–1552). Z jego inicjatywy i fundacji w pierwszej połowie XVI w. przebudowano w stylu renesansowym kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Augustyna w Kraśniku. Zob. J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, tab. III a (27); A. Soćko, *Programy heraldyczne w dekoracji kościołów parafialnych w Kraśniku i Chodlu*, „Artium Quaestiones” 2016, nr 27, s. 5–28.

¹⁸ J. Gacki, op. cit., s. 232–233, 242; J. Kurtyka, *Tęczyńscy*, s. 46 (przyt. 80).

¹⁹ Obecnie wieś Momina położona w województwie świętokrzyskim, w powiecie ostrowieckim.

²⁰ J. Gacki, op. cit., s. 242; *Monumenta dioecesis Sandomiriensis. Series III* (cyt. dalej: MDS) [w:] J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, Radom 1913, s. 147.

²¹ Klasztor Cystersów w Mogile herb fundatorów Odrowąż przyjął w połowie XV w. Zob. M. Starzyński, *Herby i pieczęcie*, s. 132.

Herby na zabytkowych kielichach

Jak już wspomniano, najstarsze zarejestrowane wyobrażenie znaku klasztoru sieciechowskiego, w postaci herbu Topór z gwiazdą, pochodzi z początku XVII w. Zostało ono umieszczone na polach płaszcza stopy srebrnego, połączanego kielicha mszalnego, który w ostatnich latach doświadczył dość niezwykłej historii. W 1994 r. łupem złodziei, którzy włamali się do kościoła pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Opactwie koło Sieciechowa, padły dwa bliźniaczo podobne do siebie kielichy oraz puszka na komunikanty. Pierwszy ze skradzionych kielichów, opatrzony herbem Korczak pod opacką infułą, został zabezpieczony przez organy ścigania, po tym jak w grudniu 2003 r. jeden z warszawskich antykwariuszy zaoferował jego zakup Zamkowi Królewskiemu na Wawelu, gdzie zresztą został zdeponowany w lutym 2005 r. i znajduje się do dzisiaj²².

Drugi kielich, z wygrawerowanym herbem Topór i sześciopromienną gwiazdą, czekał na ratunek przez 10 lat. Wystawiony na licytacji w domu aukcyjnym w Nowym Jorku, zwrócił uwagę działaczki polonijnej mieszkającej na stałe w USA, która informację o zabytkowym przedmiocie w katalogu aukcyjnym przekazała przedstawicielom władz polskich w Stanach Zjednoczonych oraz pracownikom Zamku Królewskiego na Wawelu. Sieciechowską proveniencję kielicha wskazała inskrypcja „*SUMPTIBUS MONASTERII SIECIECHOVIENSIS A.[NNO] D.[OMINI] 1608*” wygrawerowana na odwrocie stopy naczynia. Dzięki natychmiastowym działaniom podjętym przez polskie i amerykańskie służby śledcze kielich został zabezpieczony na aukcji. Procedura zwrotu eksponatu wymagała potwierdzenia, że kielich należał do klasztoru sieciechowskiego, a później parafii w Opactwie. Z pomocą przysły inwentarze kościelne, w których figurował skradziony obiekt. Zapisy starych dokumentów i inskrypcja stały się podstawą do zwrócenia kielicha prawowitym właścicielom. Uroczyste przekazanie eksponatu odbyło się na Zamku Królewskim w Warszawie w czerwcu 2015 r.²³

Kielich z herbem Korczak to jeden z niewielu zachowanych do dzisiaj obiektów złotniczych pochodzących z fundacji opata sieciechowskiego Jana Andrzeja Próchnickiego, dla którego zasadniczym obszarem zainteresowań osobistych i mecenatu kulturalnego, o czym będzie jeszcze mowa, była działalność bibliofilska²⁴. Na odwrocie stopy kielicha wygrawerowano napis dedykacyjny: „+ *IO.[HANNES] ANDREAS PROCHNICKI. PROTH[ONOTARIU]S APOST[OLICU]S. PRAEP[OSITU]S. CRACOVIEN:[SIS] ABBAS: SIECIECHOVIEN[SIS]*”, a nieco poniżej datę: „*A.D. 1608*”. Zwraca zatem uwagę okoliczność oznaczenia obu kielichów w podobny sposób inskrypcją oraz jednakową datą roczną. Podobieństwo kielichów należy także rozpatrywać pod względem kształtu i proporcji obu naczyń. Różnice w staranności złotniczej obróbki srebra oraz inne odmienności technologiczne wskazują jednak, że kielichy zostały wykonane w różnych pracowniach złotniczych²⁵. Jest wielce prawdopodobne, że kielich z herbem Korczak powstał we Włoszech, a drugi opatrzony herbem Topór w Polsce w środowisku złotników krakowskich²⁶. Jan Andrzej Próchnicki

²² *Zbiory Wawelskie. Zakupy, depozyty, dary, 2000–2006. Katalog wystawy, lipiec–październik 2007*, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 2007, s. 9, 55, il. 47 (błędny opis).

²³ Kielich z herbem Topór szczęśliwie powrócił do parafii, gdzie znajduje się do dnia dzisiejszego. Zob. M. Romanowska-Zadrożna, D. Nowacki, *Inskrypcja wskazuje ślad. Zabytkowy kielich odzyskany po latach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2015, nr 3–4, s. 4–9 (w artykule zamieszczono fotografie kielichów i herbów na nich umieszczonych).

²⁴ M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633) mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji*, Kraków 1981, s. 190–193.

²⁵ M. Romanowska-Zadrożna, D. Nowacki, op. cit., s. 6–7.

²⁶ Nierozstrzygnięta pozostaje prawdziwość przekazu ks. J. Gackiego, który w swojej pracy pisał o dwóch kielichach z herbem Topór. W relacji ks. J. Wiśniewskiego jeden z kielichów z inskrypcją opata Jana Andrzeja Próchnickiego nosił herb Topór z gwiazdą zamiast herbu Korczak, co może świadczyć o istnieniu trzeciego kielicha.

został mianowany opatem sieciechowskim w 1604 r., ale do Sieciechowa przybył dopiero w 1608 r., po powrocie do kraju z Neapolu. Kielich, który ofiarował opactwu, mógł zatem zostać zakupiony w Italii i przesłany w podarunku po objęciu administracji opactwa lub przywieziony osobiście przez Próchnickiego do Sieciechowa. Data roczna w pierwszym przypadku mogła zostać naniesiona później i symbolizować czas rzeczywistego objęcia rządów w klasztorze sieciechowskim.

Pojawienie się drugiego kielicha, wykonanego w tym samym czasie, ale z napisem stwierdzającym własność klasztoru, M. Gębarowicz uznał za przejaw demonstracji ze strony przeora i konwentu sieciechowskiego, wymierzonej w osobę narzuconego im opata komendatoryjnego²⁷. Przypuszczenie to, choć posiada pewne cechy prawdopodobieństwa, wymaga weryfikacji źródłowej. Niewykluczone, że kielich ze znakiem opactwa trafił do Sieciechowa także z inicjatywy opata Próchnickiego i został wykonany w Polsce na wzór dzieła importowanego. W pierwszych latach pełnienia swojej funkcji opat Próchnicki podejmował działania pozytywnie oddziaływujące na stan materialny i kulturę intelektualną konwentu sieciechowskiego. Jeszcze przed powrotem do kraju hojnie wzbogacił bibliotekę klasztorną w książki przesyłane z Neapolu do Sieciechowa. We wrześniu 1608 r. uregulował sprawy dziesięcinne z cystersami z Wąchocka, podpisując ugodę między konwentami obu klasztorów²⁸. Niedługo potem zrzekł się na rzecz stołu wspólnego części swoich dochodów oraz zbudował i uposażył kościół parafialny w Puchaczowie. Wydaje się zatem, że opór stawiany przez zakonników sieciechowskich, na ogół wobec każdego wyznaczonego im z góry administratora opactwa, w kontekście działalności podejmowanej przez opata Próchnickiego mógł osłabnąć do czasu pojawienia się kielichów w klasztorze sieciechowskim. Otwarte pozostają zatem pytania o okoliczności sprowadzenia do Sieciechowa kielicha ze znakiem opactwa oraz o pochodzenie warsztatowe tegoż naczynia.

Herby na inwentarzu dokumentów klasztornych

Nieco odmienny wizerunek herbu klasztoru zachował się na karcie tytułowej inwentarza dokumentów klasztornych z 1746 r., w którym ujęto spis przywilejów, donacji, długów, dziesięcin oraz innych dokumentów związanych z dobrami benedyktynów sieciechowskich²⁹. Data powstania inwentarza zbiega się w czasie z jedną z wizytacji, jakim klasztor sieciechowski podlegał w ramach utworzonej w 1709 r. kongregacji polskich opactw benedyktyńskich³⁰.

Na stronie tytułowej inwentarza, w czerwonym polu tarczy herbowej, znalazł się topór z gwiazdą na jego ostrzu, skierowanym w prawą stronę heraldyczną. Bezpośrednio nad tarczą ulokowano złotą koronę oraz wystające z niej trzy wielobarwne pióra. Nad nimi umieszczono brązowy kapelusz opacki oraz dwa sznury okalające tarczę herbową, każdy ułożony w splot skierowany ku przeciwnej krawędzi runda. Z jednego końca sznury zostały przytwierdzone do kapelusza pojedynczymi chwostami od góry, a z drugiego zakończone sześcioma chwostami ułożonymi w trzech

Informacji tej nie potwierdzają jednak inne przekazy źródłowe. Zob. J. Gacki, op. cit., s. 270; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, s. 151.

²⁷ M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 190–191.

²⁸ AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 2029.

²⁹ BDS, Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. R. 1930, Regestr praw, przywilejów, donacji klasztoru oo. Benedyktynów w Sieciechowie oraz inne dokumenty dotyczące zwłaszcza dziesięcin pobieranych przez klasztor z lat 1692–1814, k. 102–103; MDS, s. 157–158.

³⁰ J. Gacki, op. cit., s. 155; M. Kanior, *Polska Kongregacja Benedyktyńska Świętego Krzyża 1709–1864*, Kraków 2000, s. 58, 64–65.

rzędach. Po obu stronach tarczy herbowej umieszczono dwie gałązki palmowe, a poniżej herbu znalazła się data powstania inwentarza (il. 1).

Na odwrocie strony tytułowej umieszczony został rodzaj stemmatu, będący interesującym przykładem kompozycji, w której przekaz językowy wiersza splata się z obrazem ryciny wyobrażającej herb. W czerwonym polu tarczy herbowej ulokowano wizerunek osłej głowy, pyskiem nieznacznie skierowanej w lewą stronę heraldyczną. Zza górnej części tarczy wystaje infuła oraz pastorał o krzywaśni skierowanej na zewnątrz. Nad tarczą usytuowano złotą koronę, a w klejnocie godło Półkoza o głowie skierowanej w prawą stronę tarczy i z przednimi nogami wspiętymi do góry. Powyżej umieszczono biały kapelusz oraz dwa zielone sznury przytwierdzone do niego pojedynczymi chwostami, a z drugiego końca zakończone sześcioma chwostami. Pod tarczą znalazły się dwie skrzyżowane ze sobą gałązki palmowe, przewiązane wstążką w kokardę (il. 2). Nad i pod ryciną herbową umieszczono epigram — przykład poezji heraldycznej, składający się z dwóch czterowierszy.

*[początek ucięty]...lis officium gestans Atlantis ad instar
Quidquid in hoc prenum est indice, cuncta geris
Ac animo grato abs gravitate solertia suffert
Ordinis augmentum Stemma vigore tenet.*

*Quod capit hic numeros index, tot vive dierum
Cursus constanti prosperitate Tua.
Restat, quam praebebat laurus, pro mole Corona,
His plures frondes Lauriger unus habet³¹.*

Widoczny herb, jak też treść wiersza, najpewniej odnoszą się do osoby Józefa Wawrzyńca Kurdwanowskiego herbu Półkocz, sprawującego urząd opata sieciechowskiego w latach 1739–1748³². W ostatnim dystychu wiersza, gdzie mowa jest o wieńcu laurowym, w poetyckiej grze słów znajdujemy aluzję do imienia adresata tekstu. Autor epigramu przez określenie „Lauriger” (noszący wieniec z wawrzynu) nawiązał bezpośrednio do imienia opata Kurdwanowskiego. Sama kompozycja ma typowy dla stemmatów wyraz panegiryczny³³.

Herby na pieczęciach klasztornych

Sfragistyka klasztoru sieciechowskiego, podobnie jak jego heraldyka, pozostawała dotychczas obszarem bliżej nierozpoznanym naukowo. Przyczyną takiego stanu rzeczy wydaje się być szczątkowy stan zachowania zasobu dawnego archiwum klasztornego, zwłaszcza archiwaliów dla

³¹ W przekładzie: „[początek ucięty] sprawując powinność na kształt Atlasa, cokolwiek w tym spisie jest ujęte, wszystko czynisz. I wdzięcznym umysłem znosi troski od powagi idące, dzięki mocy herb zawiera pomnożenie Zakonu. Ile razy ujmuje ten spis liczby, tyle razy żyj przez dni ciąg, dzięki stałej pomyślności twojej. Pozostaje, stosownie do ciężaru, wieniec, dostarczony przez wawrzyn, którego wiele liści ma jeden Wawrzynem Uwieńczony”. Składam serdeczne podziękowania Panu Robertowi Sochaniowi za pomoc w tłumaczeniu tekstu epigramu stemmat, a Panu Bartłomiejowi Czarskiemu z Zakładu Starych Druków Biblioteki Narodowej w Warszawie za wskazówki udzielone podczas jego interpretacji.

³² Józef Kurdwanowski opatem sieciechowskim wybrany został już w 1717 r., po śmierci Walentego Macieja Arcemberskiego, który miał być ostatnim komendatariuszem klasztoru. Dzięki protekcji króla Augusta II Mocnego nominację na opactwo w Sieciechowie otrzymał jednak Krzysztof Fryderyk Manteuffel Kiełpiński. Zob. J. Gacki, op. cit., s. 209, 219–220; N. Kosiński, *Ostatni zajazd... na Garbatkę*, „Miesięcznik Prowincjonalny” 2001, nr 1–2 (28–29), s. 29–34.

³³ B. Czarski, *Stemmaty w staropolskich ksiązkach, czyli Rzecz o poezji heraldycznej*, Warszawa 2012.

1. Strona tytułowa inwentarza z 1746 r.,
 fot. R. Stępień (BDS, Akta Zgromadzenia
 oo. Benedyktynów w Sieciechowie,
 sygn. R. 1930, k. 102)

2. Odwrocie strony tytułowej inwentarza
 z 1746 r. fot. R. Stępień (BDS,
 Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów
 w Sieciechowie, sygn. R. 1930, k. 103)

okresu średniowiecza. Na niespełna 50 dokumentów pergaminowych proveniencji sieciechowskiej, przechowywanych dzisiaj w zasobie Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, próbę czasu przetrwały zaledwie dwa klasztorne odciski pieczętnie dołączone do jednego dokumentu. Podobnie rzecz ma się, gdy spojrzymy na akta klasztoru przechowywane w zbiorach innych instytucji archiwalnych i bibliotecznych. Najstarsze egzemplarze klasztornych pieczęci sieciechowskich zachowały się w Archiwum Klarysek Krakowskich oraz w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów. Sigilla sieciechowskie niewątpliwie wymagają dalszych badań inwentaryzacyjnych i proveniencyjnych, zwłaszcza prowadzonych na podstawie zbiorów pieczęci luźnych i tłoków pieczętnych. Odnalezione nowe egzemplarze, wobec strat poniesionych w zasobie przez archiwum klasztorne, nie zmieniają jednak w znaczący sposób obrazu zachowanego materiału źródłowego. Wyjściem z tej sytuacji pozostają studia o charakterze porównawczym, z wykorzystaniem dorobku badawczego nad sfragistyką zakonną, który w ostatnich latach został istotnie powiększony³⁴. Poniższe uwagi nie aspirują do pełnego omówienia problematyki pieczęci herbowych klasztoru sieciechowskiego, ale mają na celu uzupełnienie istniejącej luki badawczej i służą ożywieniu badań nad sfragistyką sieciechowską.

³⁴ Wybrane publikacje z ostatnich lat zestawil M. Szymoniak w artykule pt. *Pieczęcie klasztoru Bożogrobców w Miechowie [w:] Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 327–328. Zob. też: idem, *Herb klasztoru Bożogrobców w Miechowie [w:] Insignia et splendor. Heraldyka w służbie rodów szlacheckich i instytucji Kościoła*, red. W. Drelicharz, Kraków 2011, s. 103–168.

Do dnia dzisiejszego zachowała się niewielka liczba pieczęci klasztornych, które stanowić mogą podstawę do przeprowadzenia szerszej analizy heraldyczno-sfragistycznej. Wobec braku właściwych źródeł niezwykle trudno jednoznacznie określić czas i okoliczności, w jakich przedstawienia herbowe, w tym godła rodowe opatów i znak klasztoru, pojawiły się na pieczęciach klasztoru sieciechowskiego. Interesujący nas zachowany materiał archiwalny pochodzi dopiero z okresu nowożytnego. Analiza formuły dyplomatycznej koroboracji, stanowiącej element budowy treści właściwej dokumentów, w której określano sposób ich uwierzytelniania, pozwala stwierdzić, że klasztor już w XIV w. posługiwał się oddzielnymi pieczęciami opata i konwentu klasztornego, które zwykle odciskano w barwnym wosku. Z zachowanych źródeł wynika, że herby rodowe opatów pojawiły się na pieczęciach dopiero w drugiej połowie XVI w., co nie oznacza oczywiście, że wcześniej ich wizerunek nie był tam ekspozowany. Pieczęć konwentu sieciechowskiego przedstawiała postać patrona zakonu — św. Benedykta. Co ciekawe, średniowieczna pieczęć z jego wizerunkiem była używana jeszcze pod koniec XVI w. Później została zastąpiona inną z wyobrażeniem świętego, na której pojawił się też herb opactwa.

Najstarsze odnalezione dotychczas pieczęcie sieciechowskie zachowały się przy dokumencie z 1320 r., w którym opat sieciechowski Klemens, wraz z konwentem klasztornym, zaświadczył, że na prośbę króla Władysława i jego małżonki Jadwigi, zamienił kościół św. Andrzeja na kościół św. Idziego w Krakowie³⁵. Dokument ten w dwóch kopiach jest obecnie przechowywany w Archiwum Klarysek Krakowskich³⁶. Łącznie zachowały się przy nim cztery pieczęcie klasztorne, odcisnięte w brązowym wosku. Motyw herbowy na nich jednak nie występuje. Pierwsza z pieczęci przedstawia postać biskupa lub opata w postawie stojącej *in pontificalibus*, z pastorałem w prawej i palmą w lewej ręce. W otoku mieści ona napis: „+ S'[IGILLUM] CLEMENTIS AB[B]A[TIS] SETECHOVI[ENSIS]”. Pieczęć ta znana jest z odrysu zamieszczonego w pracy Franciszka Piekosińskiego³⁷. Druga pieczęć przedstawia wizerunek biskupa, zapewne św. Benedykta, z infułą na głowie otoczonej aureolą, odzianego w długą szatę po kolana, z dwoma krzyżami na piersi. Postać świętego wznosi prawą rękę do błogosławieństwa, a w lewej trzyma pastorał. W otoku pieczęci umieszczono legendę: „+ S'[IGILLUM] CONVENTUS DOMVS SECECHOVIENSIS”. Odrys tej pieczęci także zamieścił w swoich pracach Franciszek Piekosiński, datując jej powstanie na XII/XIII w.³⁸ Pieczęć, jak wynika z treści pergaminu, pełniła w tamtym czasie funkcję pieczęci kapituły klasztornej³⁹. Inne egzemplarze opisanej pieczęci przechowywane są obecnie w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz w Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie (il. 3).

³⁵ K. Bąkowski, *Kościół św. Idziego i św. Andrzeja w Krakowie*, Kraków 1927, s. 23–25; B.S. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 481–483, 486–487; B.M. Pawlicki, *Ze studiów nad reliktmami domniemanego palatium Sieciecha w Krakowie*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, t. 108, 2011, z. 7–A, s. 190–192, 208–209.

³⁶ Archiwum Klarysek Krakowskich, dok. perg. 59, 60; *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1, 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876, s. 191–192 (nr 161); A. Włodarek, *Zgoda benedyktynów sieciechowskich na zmianę praw do kościoła św. Andrzeja na prawo patronatu kościoła św. Idziego w Krakowie* [w:] *Pax et Bonum. Skarby klarysek krakowskich. Katalog wystawy*, red. A. Włodarek, Kraków 1999, s. 14–16 (nr I/12, ilustracja dokumentu); E. Sander, *Błogosławiona Salomea i klasztory klarysek w Zawichoście, Skale i Krakowie do końca XV wieku*, Kraków 2015, s. 96–98 (tłumaczenie treści dokumentu), 223–224, 316, 351 (fotografia dokumentu).

³⁷ *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1, *Doba Piastowska*, oprac. F. Piekosiński, przy współudziale E. Diehla, Kraków 1899, s. 193 (nr 327).

³⁸ F. Piekosiński, *Materyjały sfragistyczne*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1890, nr 4, s. 106–108; *Pieczęcie polskie*, s. 10–12 (nr 2); Z. Gloger, *Encyklopedia Staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1902, s. 348.

³⁹ Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów (cyt. dalej: APPD), sygn. DokKr 403, 406; AGAD, Zb. dok. perg., sygn. 6341; AGAD, Zbiory sfragistyczne Oddziału I, cz. 2, Fotografie pieczęci, sygn. 394.

3. Pieczęć klasztoru sieciechowskiego z 1590 r.,
fot. R. Stępień (APPD, sygn. DokKr 406)

4. Pieczęć opata Józefa Wereszczyńskiego z 1590 r.,
fot. R. Stępień (APPD, sygn. DokKr 403)

Najstarsza odnaleziona pieczęć klasztorna z wyobrażeniem herbu opata sieciechowskiego zachowała się na dokumencie z 1588 r., z okresu rządów Józefa Wereszczyńskiego⁴⁰. Słaby stan zachowania pieczęci wyciśniętej przez papier na podkładzie woskowym uniemożliwia dokładne odczytanie oraz jednoznaczną interpretację umieszczonego na niej przedstawienia. Szczęśliwie pieczęć o tym samym wyobrażeniu, odcisnięta w wosku barwy czerwonej i umieszczona w miseczce woskowej, zachowała się przy dokumentach z 1590 i 1592 r., w których opat Wereszczyński ustąpił prebend kościoła św. Idziego oraz dziesięcin szczyrzyckich na rzecz Akademii Krakowskiej⁴¹. W centrum pola podłużnej pieczęci znalazła się postać siedzącej Matki Bożej z Dzieciątkiem na ręku. Wokół głowy obojga zarysowano świetlisty nimf, a nad nimi zawieszono pofałdowaną kotarę. Maryja została ukazana z welonem na głowie i w obszernej długiej sukni. Być może w swoim lewym ręku Matka Boska trzyma ulistnioną gałązkę. Postacie świętych zostały umieszczone wewnątrz edykuły wspartej na dwóch kolumnach. W polu półokrągłego frontonu, stanowiącego zwieńczenie budowli, znalazła się data 1590 r. Po zewnętrznej stronie edykuły umieszczono dwie płonące świece. W części dolnej pieczęci ulokowano tarczę z herbem Korczak, godłem rodzowym Wereszczyńskich. Nad tarczą u stóp Matki Bożej znalazły się litery: „I W N E K”, nawiązujące do imienia i nazwiska opata sieciechowskiego oraz sprawowanej przez niego funkcji nominata na biskupa kijowskiego („*Nominatus Episcopus Kijoviensis*”). W otoku pieczęci zachowała się natomiast legenda: „*ABBAS SIECIECHOVIENSIS SANCTA MARIA +*” (il. 4).

⁴⁰ AGAD, Zb. dok. perg., sygn 6341; J. Gacki, op. cit., s. 280–281.

⁴¹ APPD, sygn. DokKr 403, 406; J. Gacki, op. cit., s. 235–236.

5. Pieczęć klasztorna odcisnięta przez papier, 1664, fot. R. Stępień
(BDS, AKKKS, rkps. sygn. 755, k. 47)

Na używanej od drugiej połowy XVII w. pieczęci owalnej konwentu sieciechowskiego św. Benedykt był przedstawiany jako postać stojąca, ubrana w strój zakonny, z głową otoczoną nimbem. W swojej lewej ręce święty trzyma pastorał, a w prawej tarczę ze znakiem klasztoru — toporem o ostrzu skierowanym w lewą stronę heraldyczną (il. 5)⁴². Na wysokości głowy świętego, po jej lewej stronie, umieszczono atrybut o trudnym do zidentyfikowania charakterze. Być może jest to przedstawienie infuły opackiej oraz zwisającej z niej wstęgi, ale bardziej przekonująco wydaje się interpretacja owego wyobrażenia jako pękniętego naczynia odwróconego do góry dnem, z którego wypływa wąż — jako nawiązanie do żywota św. Benedykta, który rozpoznał truciznę podaną mu w szklanej czarze z winem przez mnichów w Vicovaro⁴³. Nad naczyniem umieszczono dwa krzyżyki mogące symbolizować znak krzyża, który zgodnie z tradycją św. Benedykt kreślił swą ręką w rozmaitych okolicznościach. Gdy więc w klasztorze w Vicovaro święty zasiadł do stołu, aby stosownie do zwyczaju pobłogosławić napój, po wyciągnięciu ręki i uczynieniu znaku krzyża, sprawił, że kubek z winem pękł, „zupełnie, tak jakby nie krzyż, lecz kamień spadł na to

⁴² Dwa odciski pieczętny przez papier z takim wyobrażeniem zachowały się w zbiorach Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu przy dokumentach związanych z zamianą gruntów, lasów i stawów przez króla Zygmunta Augusta z konwentem klasztoru w 1549 r. Zob. BDS, AKKKS, rkps. sygn. 755, k. 47, 51; *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX w.*, oprac. F. Kiryk, Kraków 2010, s. 291; J. Gacki, op. cit., s. 168–169.

⁴³ Święty Benedykt z Nursji, *Reguła*, Święty Grzegorz Wielki. *Dialogi, księga druga*, przekł. A. Świderkówna, Kraków 1994, s. 310–312.

naczynie śmierci⁴⁴. Należy zauważyć, że już w XVII w. w ikonografii medalika św. Benedykta upowszechnił się wizerunek stłuczonego kielicha, z którego wypelza wąż jako nawiązanie do trucizny, która miała stanowić jego zawartość. W otoku opisywanej pieczęci znajdował się napis: „+ SIGIL[LUM] C[O]N[VEN]T[U]S SIECIECHOVIEN[SIS] ORD[INIS] S[ANCTA] BENE-DICTI 1664”. Zwraca uwagę data roczna ujęta w napisie, która pokrywa się z czasem wydania pierwszego znanego nam druku ulotnego dotyczącego wizerunku medalika św. Benedykta⁴⁵.

Z zachowanego materiału źródłowego wynika, że herb Topór pojawił się na pieczęciach klasztornych dopiero w XVII w. Z przekazu ks. J. Gackiego dodatkowo wiemy, że benedyktyni sieciechowscy w XVIII w. posługiwali się innymi pieczęciami z wyobrażeniem herbu klasztornego — Topora z gwiazdą umieszczoną między ostrzem a toporzyskiem. Ks. Gacki taką pieczęć widział na dokumencie z 1692 r., gdzie w otoku nosiła ona legendę: „*Majus Sigillum Conven. Sieciechov. o.s. Bened.*”. Pieczęć mniejsza z podobnym przedstawieniem Topora z gwiazdą miała napis: „*Sigill. Minus Monast Sieciech. o.s. Ben. 1779*”, a legenda jeszcze innej nawiązywała do Kongregacji Benedyktyńskiej Świętego Krzyża⁴⁶. Dotychczasowa kwerenda nie przyniosła informacji, czy zachowały się jakiegokolwiek odciski lub tłoki z wyobrażeniem tych właśnie pieczęci.

Herby na zabytkach architektonicznych i dziełach malarskich

Symbolika heraldyczna znalazła swoje miejsce w przestrzeni dawnych zabudowań klasztornych oraz kościołów i kaplic, nad którymi patronat sprawowali zakonnicy sieciechowscy. Herby zachowane na dziełach malarskich i zabytkach architektonicznych zazwyczaj nawiązują do znaków rodowych i godności kościelnych poszczególnych opatów sieciechowskich oraz do wizerunku herbu klasztoru. Największa liczba zachowanych wyobrażeń herbowych została zarejestrowana w ramach zespołu poklasztornego w Opactwie, nieopodal Sieciechowa. W jego skład wchodzi następujące obiekty: kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny z XVIII w., budynek przeoratu z 1733 r., ruiny refektarza, klasycystyczny pałac opacki z ok. 1800 r., dzwonnica kościelna z XVIII/XIX w. oraz dziedziniec ogrodzony murem z kapliczkami z drugiej połowy XVIII w.⁴⁷

Kościół poklasztorny, murowany z cegły i kamienia, założony na planie krzyża greckiego o krótszych ramionach transeptu, zajmuje ważne miejsce na mapie późnobarokowych obiektów architektury sakralnej. Niekiedy bywa nazywany perłą i skarbem architektury późnego baroku południowego Mazowsza⁴⁸. Budowę kościoła zapoczątkował Józef Wawrzyniec Kurdwanowski (1739–1748), a kontynuował jego następca Marcin Wawrzyniec Bułharewicz (1748–1767)⁴⁹. Medaliony z popiersiami obu, wymalowane na ścianach w południowym i północnym ramieniu transeptu kościoła, podkreślają zasługi opatów dla wzniesienia nowej świątyni. Za czasów opata Leonarda Prokopowicza (1767–1798) ukończono budowę fasady kościoła i przyozdobiono freskami jego wnętrze. Autorem malowideł na ścianach i sklepieniach kościoła był Szymon

⁴⁴ Benedykt z Nursji, *Reguła, żywot, komentarz*, przygotowali benedyktyni tynieccy, Tyniec 1979, s. 84–85.

⁴⁵ P. Szczaniecki, *Historia i symbolika medalika św. Benedykta*, wyd. 2, Kraków 2016, s. 33.

⁴⁶ J. Gacki, op. cit., s. 168–169.

⁴⁷ Pobenedyktyński zespół klasztorny w Opactwie, Nr rej MWKZ 314/A z 15 lutego 1967 oraz 146/A z 15 marca 1982; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3, *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 6, *Powiat kozienicki*, Warszawa 1958, s. 23–26.

⁴⁸ J. Żabicki, *Leksykon zabytków architektury Mazowsza i Podlasia*, Warszawa 2010, s. 166–167.

⁴⁹ J. Gacki, op. cit., s. 26, 222; M. Brykowska, *W sprawie architektury zespołu pobenedyktyńskiego w Opactwie-Sieciechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 15, 1970, z. 2, s. 206.

6. Herb Lubicz na polichromii kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP w Opactwie, fot. K. Kęska

Mańkowski, znany z prac dekoratorskich zdobiących ściany licznych świątyń, pałaców i rezydencji prywatnych⁵⁰. W 1780 r. odbyła się konsekracja kościoła, której dokonał biskup pomocniczy diecezji krakowskiej dla okręgu lubelskiego Jan Kanty Leńczowski⁵¹.

Na zachodniej ścianie kościoła pobenedyktynskiego w Opactwie, nad rokokowym drewnianym prospektem organowym, umieszczono malowidło przedstawiające kartusz z herbem Lubicz, którym pieczętował się opat Prokopowicz. Na tarczy w polu błękitnym widnieje podkowa srebrna o celami na dół, a w środku i na barku podkowy umieszczono dwa srebrne krzyże kawalerskie. Kartusz zwieńczony jest koroną i kapeluszem opackim, od którego odchodzą chwoasty w liczbie sześciu, w dwóch rzędach opadających po jego bokach. Kartuszowi towarzyszą postacie czterech aniołów, z których jeden trzyma pastorał o krzywaśni skierowanej do środka (il. 6). Pod kartuszem, na namalowanej tablicy z niego zwisającej, umieszczono napis informujący, że inicjatorem przyozdobienia wnętrza kościoła był Leonard Prokopowicz⁵². Na parapecie chóru muzycznego znajdują się natomiast dwa anioły podtrzymujące kartusz z datą „MDCCLXXIX”, oznaczającą rok ukończenia prac nad polichromią zdobiącą wnętrze świątyni.

Na klatce schodowej dawnego przeoratu, obecnej plebanii w Opactwie, znajduje się wmurowana wtórnie tarcza kamienna przedstawiająca późnorenansowy kartusz z herbem Korczak. W polu tarczy została umieszczona infuła biskupia oraz pastorał o krzywaśni skierowanej na zewnątrz (il. 7). Kartusz najpewniej upamiętnia osobę opata Jana Andrzeja Próchnickiego,

⁵⁰ T.S. Jaroszewski, J. Kowalczyk, *Artyści w Puławach w XVIII wieku (w świetle ksiąg metrykalnych parafii Włostowice)*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 21, 1959, nr 2, s. 217; A. Bernatowicz, *Malarze w Warszawie czasów Stanisława Augusta. Status, aspiracje, twórczość*, Warszawa 2016, s. 206–207, 240, 404.

⁵¹ D. Miszczak, *Późnobarokowy kościół pobenedyktynski w Sieciechowie–Opactwie*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1975, t. 9, s. 370.

⁵² *Leonardus Prokopowicz abbas sieciechoviensis adornavit.*

7. Tablica kamienna z herbem Korczak w sieni plebanii w Opactwie, fot. R. Stępień

który pełnił też posługę biskupa kamienieckiego (1607–1614) i arcybiskupa lwowskiego (1614–1633)⁵³. Herbem Korczak pieczętował się też Józef Wereszczyński, opat sieciechowski (1581–1598) i biskup kijowski (1592–1598), a przy tym znakomity kaznodzieja i pisarz polityczny⁵⁴. Jako przełożeni klasztoru obaj zapisali się bardzo korzystnie na kartach historii opactwa sieciechowskiego, dbając o rozwój duchowy i materialny miejscowego konwentu⁵⁵.

Jedno z bardziej znanych przedstawień herbu klasztoru sieciechowskiego, z racji dostępności w przestrzeni publicznej, zachowało się na fasadzie wschodniej budynku dawnego przeoratu w Opactwie. Płaskorzeźba z herbem Topór i gwiazdą ośmiopromienną między jego ostrzem i toporzyskiem została umieszczona w nadprożu dawnych drzwi wejściowych w północno-zachodnim skrzydle kompleksu zabudowań klasztornych (il. 8)⁵⁶. Pod toporem umieszczono datę roczną „ANNO DNI 1733”, oznaczającą zapewne czas ukończenia prac związanych z powstaniem budynku⁵⁷. Płaskorzeźba została wpisana do rejestru zabytków chronionych prawem. Co ciekawe, jej wyobrażenie posłużyło do ustanowienia w 2010 r. herbu gminy Garbatka-Letnisko, który przedstawia w polu czerwonym topór w skos o ostrzu srebrnym w lewo i stylisku złotym. W górnej części tarczy, po prawej stronie, umieszczono złote słońce, a w dolnej, po lewej,

⁵³ M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 57–65; idem, *Jan Andrzej Próchnicki (ok. 1553–1633)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985, s. 547–550.

⁵⁴ K.R. Prokop, *Biskupi kijowscy obrządku tacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003, s. 52–57; A. Sitkova, *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy*, Katowice 2005, s. 35–37.

⁵⁵ J. Gacki, op. cit., s. 187, 191.

⁵⁶ BDS, Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. R. 1931, Plany zabudowań klasztoru oo. Benedyktynów i posiadłości klasztornej w Sieciechowie z 1795 r., k. 9. Kopie planów zostały opublikowane w pracy: MDS, s. 209–212.

⁵⁷ J. Gacki, op. cit., s. 22.

8. Płaskorzeźba z herbem klasztoru sieciechowskiego na budynku plebanii w Opactwie, fot. R. Stępień

ośmiopromienną złotą gwiazdę⁵⁸. Złote słońce w czerwonym polu tarczy symbolizuje letniskowy charakter miejscowości, a topór w skos i ośmiopromienna gwiazda nawiązują do godła klasztoru sieciechowskiego umieszczonego na płaskorzeźbie z datą 1733 r. Znaczna część obszaru obecnej gminy wchodziła dawniej w skład dóbr ziemskich stanowiących własność benedyktynów sieciechowskich. Herb gminy stanowi interesujący przykład oddziaływania znaku klasztoru na symbolikę współczesnej heraldyki samorządowej.

Z fundacji opata sieciechowskiego Leonarda Prokopowicza w drugiej połowie XVIII w. wzniesiono nowe, murowane kościoły w Radomiu i Puchaczowie pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny⁵⁹. Niestety, nie zachowały się do naszych czasów tablice erekcyjne obu świątyń, a informacje o ich treści czerpiemy ze źródeł pośrednich. Nad głównym wejściem do kościoła w Radomiu, który powstał na miejscu drewnianej kaplicy, od XIV w. administrowanej przez benedyktynów sieciechowskich⁶⁰, na murze z ciosu miały znajdować się herb przedsta-

⁵⁸ Uchwała Nr XXXI/20/10 Rady Gminy Garbatka-Letnisko z dnia 19 kwietnia 2010 r. w sprawie ustanowienia herbu, flagi, banneru i pieczęci Gminy Garbatka-Letnisko oraz zasad i warunków używania herbu, barw i pieczęci Gminy Garbatka-Letnisko.

⁵⁹ Z inicjatywy opata Prokopowicza powstał też pierwszy murowany kościół filialny w Brzeźnicy niedaleko Sieciechowa. Niestety, świątynia została zniszczona w czasie pierwszej wojny światowej. Z przekazu ks. J. Wiśniewskiego, który wizytował kościół niedługo przed wybuchem wojny, wiemy, że po obu stronach ołtarza głównego znajdowały się dwie figury: św. Stanisława z herbem Korczak u jego stóp oraz św. Wojciecha z herbem Półkozic. Zob. J. Gacki, op. cit., s. 26, 243; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, s. 2; J. Nowak, *Dzieje parafii brzeźnickiej*, Krosno 2000, s. 31, 34.

⁶⁰ Benedyktyni sieciechowscy sprawowali też posługę w kaplicy pw. św. Piotra na Starym Radomiu. Zob. D. Kupisz, *Nekropolie Radomia w drugiej połowie XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 64, 2016, z. 1, s. 35, 54.

wiający topór z gwiazdą oraz tablica informująca o dacie budowy (1784) i nazwisku fundatora kościoła⁶¹. Obecnie w przebudowanym gmachu kościoła benedyktyńskiego znajduje się ewangelicko-augsburski kościół parafialny Świętej Trójcy. Wejście do niego prowadzi przez dawne prezbiterium świątyni katolickiej. Historia budynku kościoła jest niezwykle złożona. Już w 1791 r. opiekę nad nim sprawowali bernardyni, w 1802 r. kościół zamieniono na magazyn wojskowy, a w 1809 r. w obiekcie urządzono teatr publiczny. W 1818 r. dawny kościół przeszedł na własność radomskiego Towarzystwa Dobroczyńności, które w 1827 r. odsprzedało go nowo utworzonej parafii ewangelickiej w Radomiu⁶². W latach 1893–1895 przeprowadzono gruntowny remont i przebudowano kościół, zdemontowano też tablicę erekcyjną i usunięto herb sieciechowski. Według ks. J. Wiśniewskiego płyta w początkach XX w. znajdowała się na podwórzu ewangelickiego domu parafialnego⁶³. Niestety, nie znamy jej dalszych losów.

W Puchaczowie, położonym w pobliżu Łęcznej na Lubelszczyźnie⁶⁴, staraniem opata Leonarda Prokopowicza rozpoczęto w 1778 r. budowę nowej świątyni, która w nieco zmienionym kształcie architektonicznym zachowała się do dzisiaj⁶⁵. Konsekracji nowego, choć wówczas jeszcze nieukończonego kościoła, dokonał w 1786 r. biskup Jan Kanty Leńczowski. Kościół stanął na miejscu, gdzie pierwotnie znajdowała się drewniana kaplica, a następnie częściowo murowana świątynia, wybudowana za czasów opata sieciechowskiego Jana Andrzeja Próchnickiego. Dziewnastowieczne inwentarze kościelne wzmiankują, że na fasadzie ówczesnego kościoła, ponad portalem głównych drzwi wejściowych, wymalowane było Oko Opatrzności, a nad nim umieszczone były napisy dotyczące budowy i konsekracji kościoła⁶⁶. Być może, podobnie jak w wypadku kościoła radomskiego, malowidła przedstawiały herb klasztoru sieciechowskiego.

⁶¹ Ks. J. Wiśniewski w swojej pracy zamieścił treść inskrypcji, która znajdowała się na tablicy erekcyjnej. Zob. *Dekanat radomski*, Radom 1911, s. 269.

⁶² M. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907, s. 162–163; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3, *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 10, *Powiat radomski*, Warszawa 1961, s. 32; A. Lachowski, *Zespół ewangelicko-augsburski w Radomiu*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 39, 2004, z. 1–4, s. 129–130; T. Stegner, *Parafia ewangelicka w Radomiu w XIX wieku* [w:] *Ewangelicy w Radomiu i regionie (XVI–XX w.)*, red. J. Kłaczek, Radom 2007, s. 49; *Kronika Parafii w Radomiu*, oprac. ks. W. Rudkowski, J. Kłaczek [w:] *ibidem*, s. 121–122, 142–143; J. Kłaczek, *Historia parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu (1826–2009)*, Toruń 2010, s. 17–18, 35–36.

⁶³ J. Wiśniewski, *Dekanat radomski*, s. 269.

⁶⁴ Klasztor sieciechowski w połowie XII w. otrzymał z nadania Jaksy z Miechowa kilka wsi położonych na Lubelszczyźnie. W 1527 r. za zgodą króla Zygmunta Starego na gruntach wsi klasztornej zwanej Łęczna Mniska lokowano na prawie magdeburskim miasto o nazwie Puchaczów, które do końca XVIII w. było własnością benedyktynów sieciechowskich. W 1533 r. decyzją biskupa krakowskiego Piotra Tomickiego w Puchaczowie erygowano parafię. Zob. A. Sochacka, *Łęczna i okolice w średniowieczu (X–XV w.)* [w:] *Łęczna. Studia z dziejów miasta*, red. E. Horoch, Łęczna 1989, s. 20, 27–28; B. Szady, *Rozwój terytorium parafii Łęczna do końca XVIII wieku* [w:] *Studia z dziejów parafii pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej*, red. R. Jop, Łęczna 2010, s. 32, 35; A. Sochacka, *Opole i wieś Łęczna w średniowieczu* [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka, Łęczna 2017, s. 80–83, 93–94, 107; J. Chachaj, *Łacińska parafia w Łęcznej do końca XVIII wieku* [w:] *ibidem*, s. 135–136, 147–148. Początkowo opiekę duszpasterską na kościele w Puchaczowie sprawowało duchowieństwo diecezjalne, a od 1588 r. czynili to głównie zakonnicy sieciechowscy. Zob. MDS, s. 155–157; J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 195–196.

⁶⁵ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 8, *Województwo lubelskie*, red. R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Trzybowicz, z. 10, *Powiat lubelski*, Warszawa 1967, s. 40–42; J. Kowalczyk, *Architektura sakralna między Wisłą a Bugiem w okresie późnego baroku* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6, *Między Wschodem a Zachodem*, cz. 3, *Kultura artystyczna*, red. T. Chrzanowski, Lublin 1992, s. 77–87.

⁶⁶ A. Dyska, *Kościół pobenedyktyński Wniebowzięcia N.M.P. w Puchaczowie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 6, 1957, z. 4, s. 125.

9. Płyta nagrobna w zakrystii kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie, fot. K. Majcher

W zakrystii kościoła parafialnego pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie, który w 1502 r. został inkorporowany do miejscowego klasztoru, znajduje się kamienna płyta nagrobna z wyrytym epitafium. W jej górnej części umieszczono herby rodzinne zmarłej dziewczynki — Korczak i Półkozic. Poniżej znalazł się wizerunek rzeźbiarski jej postaci oraz wierszowane epitafium z datą 1607 r., w którym rodzice żegnają zmarłą córkę (il. 9). Płyta została odnaleziona w 1991 r., podczas prac remontowych prowadzonych w kościele sieciechowskim⁶⁷. Nadal bez odpowiedzi pozostają pytania, czyj to jest nagrobek oraz kto był jego fundatorem.

Herb Kongregacji Benedyktynskiej Świętego Krzyża

Na polichromii sklepienia nawy głównej kościoła poklasztornego w Opactwie znalazł się wizerunek krzyża patriarchalnego, złożonego z jednej belki pionowej oraz dwóch belek poziomych prostopadłych do niej, z których górna jest krótsza od dolnej (il. 10). Przedstawienie to nawiązuje do znaku i herbu Kongregacji Benedyktynskiej Świętego Krzyża, której członkiem od 1709 r. było opactwo sieciechowskie. W okresie przedrozbiorowym herb polskiej kongregacji benedyktynskiej wyobrażał szczyt góry z umieszczonym na niej podwójnym krzyżem i napisem „PAX” na niższej belce⁶⁸. Należy zauważyć, że podwójny krzyż funkcjonował też jako herb klasztoru benedyktynskiego na Łysej

⁶⁷ K. Reczek, *Odkrycie w sieciechowskim kościele*, „Kontakt. Wojewódzki Informator Kulturalny” 1991, nr 9, s. 12–13; J. Batkowski, *Renesansowe znaki zapytania*, „Nowy Tygodnik Radomski”, t. 2, 1991, nr 42, s. 9.

⁶⁸ W. Kolak, J. Marecki, *Leksykon godeł zakonnych*, Łódź 1994, s. 76

10. Krzyż patriarchalny na sklepieniu nawy głównej w kościele parafialnym pw. Wniebowzięcia NMP w Opactwie, fot. K. Majcher

Górze i co najmniej od połowy XV w. występował w polu pieczęci konwentu łysogórskiego⁶⁹. Jest też najczęściej pojawiającym się znakiem w bogatej dekoracji heraldycznej wprowadzonej na wsporniki i zworniki sklepień krzyżowych w krużgankach klasztornych zespołu świętokrzyskiego⁷⁰.

Znak podwójnego krzyża w kościele sieciechowskim spełniał wiele funkcji o charakterze dekoracyjnym, dydaktycznym i propagandowym. Jego symbolika miała podkreślać prestiż opactwa sieciechowskiego, gloryfikować Kongregację Świętego Krzyża, a także stanowić fragment programu ikonograficznego polichromii kościoła⁷¹. Na ramionach krzyża rozpisano, za pomocą pierwszych liter wyrazów modlitwy, cztery wersy egzorcyzmów zaczerpniętych z medalika św. Benedykta. Na mniejszej belce poziomej umieszczono znak krzyża i litery „S S M L” (*Crux Sacra Sit Mihi Lux* — Krzyż święty niech mi będzie światłem). Na większej belce poziomej znalazły się litery „N D S M D” (*Non Draco Sit Mihi Dux* — Diabeł niech nie będzie mi przewodnikiem). Na belce pionowej widoczny jest zapis: „V R S N S M V S M Q L I V B” (*Vade Retro Satana*

⁶⁹ M. Derwich, *Benedyktynski klasztor*, s. 663 (il. nr 3).

⁷⁰ P. Dymmel, *Piętnastowieczna dekoracja heraldyczna w krużgankach klasztoru łysogórskiego. Rekonstrukcja, geneza i program* [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 281.

⁷¹ W. Zdon, *Dydaktyka zbawienia na sklepieniach pobenedyktynskiego kościoła w opactwie sieciechowskim*, „Arteria. Rocznik Katedry Sztuki Wydziału Nauczycielskiego Politechniki Radomskiej” 2008, nr 6, s. 37; R. Plebański, „Studium historyczno-konserwatorskie wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego (poklasztornego, pobenedyktynskiego) p.w. Najświętszej Maryji Panny w Opactwie, gm. Sieciechów, pow. Kozienice, woj. mazowieckie”, Poznań 2015, s. 39, 117 (maszynopis udostępniony w archiwum parafii).

Numquam Suade Mihi Vana — Sunt Mala Quae Libas Ipse Venena Bibas, czyli: Idź precz szatanie, nie kuś mnie do próżności. Złe jest to co podsuwasz, sam pij truciznę⁷². Takie wyobrażenie miało zapewne przypominać współczesnym o mocy znaku Krzyża św., którego czynienie z jednoczesnym wypowiedaniem słów modlitwy, wyjednuje łaski u Boga oraz chroni przed złym duchem⁷³.

Wizerunek herbu kongregacji zachował się także na pieczęciach uwierzytelniających dokumenty wydane przez opatów sieciechowskich, wielokrotnie wybieranych na urząd prezydenta kongregacji⁷⁴. Jedna z takich pieczęci przetrwała na dokumencie z 1763 r., w którym Wawrzyniec Marcin Bułharewicz powiadał przeora i cały konwent klasztoru lubińskiego, że zgodnie z konstytucją kongregacji, przeprowadzi w niedługim czasie wizytację miejscowego opactwa⁷⁵.

Herb Orzeł Biały

W zgromadzonym materiale źródłowym zarejestrowano dwa przedstawienia herbu Orzeł Biały. Pierwszy umieszczony został na polichromii ściany północnej prezbiterium kościoła poklasztornego w Opactwie. W miejscu tym znalazł się medalion z podobizną portretową króla Bolesława Chrobrego, według tradycji klasztornej protektora opactwa sieciechowskiego. Nad popiersiem króla umieszczono inskrypcję „*Boleslaus Chrobri I. Rex Poloniae*”. Medalion został otoczony girlandą z liści i owoców oraz ujęty od dołu panopliami — motywem dekoracyjnym złożonym m.in. z leżącego na poduszce jabłka królewskiego, hełmu z pióropuszem, giętej tarczy oraz widocznej rękojeści pałasza i lufy karabinu⁷⁶. Znalazły się tam także dwa sztandary, umieszczone po obu stronach medalionu, każdy przedstawiający znak złotego ukoronowanego orła w białym polu, który dzierży w szponach insygnia królewskie, berło i jabłko. Wyobrażenie to nawiązuje do wizerunku Orła Białego z czasów panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (il. 11)⁷⁷.

Drugi przykład interesującego nas przedstawienia zachował się na karcie sumariusza dokumentów klasztornych z 1770 r.⁷⁸ Nota umieszczona na wklejce sumariusza informuje w dość ogólny sposób, że dokument ten został ofiarowany bibliotece w grudniu 1911 r. przez ks. Jana Wiśniewskiego, znakomitego historyka regionalistę i badacza dziejów Kościoła⁷⁹. Sumariusz stanowi niezwykle cenne źródło do poznania zasobu dawnego archiwum klasztornego, pozwala bowiem zorientować się w tematyce wielu zaginionych i zniszczonych już dokumentów na podstawie krótkich streszczeń ich treści. Niestety, nie zachowała się karta tytułowa tegoż sumariusza, ale jej częściowe odbicie znalazło

⁷² P. Szczaniecki, op. cit., s. 35–36.

⁷³ Z przekazu ks. J. Wiśniewskiego wiemy, że na dzwonie z 1723 r., umieszczonym w dzwonnicy kościoła filialnego w Brzeźnicy koło Sieciechowa, ludwisarz umieścił płaskorzeźbę z wizerunkiem rewersu medalika św. Benedykta. Zgodnie z zapisami wizytacji z 1781 r. dzwonnica została sprowadzona z kościoła farnego w Sieciechowie. Zob. BDS, sygn. 1454, Akta wizytacji generalnej pod rządem bpa Kajetana Ignacego Sołtyka w dekanatach radomskim, kunowskim i zwoleniskim przez ks. Wincentego Jezierskiego czynionej z 1781 r., s. 1024; J. Wiśniewski, *Dekanat kozienicki*, s. 3 (zdjęcie dzwonnicy); K. Zając, R. Maj, *Dziedzictwo kulturowe gminy Kozienice*, wyd. 2, Kozienice 2017, s. 128–135.

⁷⁴ J. Gacki, op. cit., s. 155; M. Kanior, op. cit., s. 64–65.

⁷⁵ Archiwum Państwowe w Poznaniu, Klasztor benedyktynów w Lubiniu, sygn. 248.

⁷⁶ R. Plebański, op. cit., s. 61.

⁷⁷ A. Jaworska, *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*, Warszawa 2003, s. 177–178, 201–203.

⁷⁸ BDS, Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. G. 1219, Sumariusz dokumentów w archiwum klasztoru sieciechowskiego XX. Benedyktynów znajdujących się, k. 2.

⁷⁹ J. Fidos, D. Olszewski, *Książdz Jan Wiśniewski 1876–1943. Życie i działalność*, Kielce 2000.

11. Medalion z podobizną króla Bolesława Chrobrego i znakiem Orła Białego, kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Opactwie, fot. K. Majcher

się na sąsiedniej stronie dokumentu. Widać na niej tarczę z wycięciami po bokach, na której widoczny jest kontur wizerunku orła z umieszczonym na piersi znakiem topora. Stan zachowania opisanego wyobrażenia nie pozwala, niestety, na jego szerszą interpretację.

Herby miast związanych z klasztorem sieciechowskim

Na uwagę zasługują też herby Sieciechowa i Puchaczowa — miejscowości, które znajdowały się w zasięgu duchowo-materialnego oddziaływania benedyktynów sieciechowskich. Symbolika dawnego herbu miejskiego Puchaczowa zawiera nietypowe i rzadko spotykane w tradycji sfragistyczno-heraldycznej wyobrażenie św. Jana Chrzciciela niosącego krzyż lub stojącego z krzyżem w ręku⁸⁰. Obecny herb miejscowości nawiązuje do tych wyobrażeń i przedstawia w błękitnym polu stojącego św. Jana Chrzciciela w białych szatach, trzymającego w lewej ręce złoty krzyż, oraz Baranka Bożego znajdującego się u jego stóp. Ks. T. Moskal, poszukując wyjaśnienia przyczyn wyboru świętego na patrona miasta, zauważył nawiązanie do pierwotnego wezwania kościoła, który u stóp Monte Cassino zbudował św. Benedykt z Nursji, patron właścicieli

⁸⁰ M. Gumowski, *Piecczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959, s. 73–74; H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 69, 229, 232, 273; P. Gołdyn, *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008, s. 82; T. Moskal, *Św. Jan Chrzciciel w cieniu św. Benedykta z Nursji. Kartki z dziejów Puchaczowa*, „Roczniki Teologiczne”, t. 62, 2015, z. 4, s. 110–112.

Puchaczowa — benedyktynów sieciechowskich⁸¹. H. Seroka wskazał natomiast na element gwiazd obecnych w polu pieczęci Puchaczowa z 1570 r., towarzyszących wyobrażeniu św. Jana Chrzciciela niosącego krzyż, które mają nawiązywać do herbu Sieciechowa⁸².

Już w średniowiecznym herbie miejskim Sieciechowa pojawia się motyw ukoronowanej litery „S”, uzupełnionej o flankujące ją dwie gwiazdy⁸³. W XVII w. obserwujemy pojawienie się trzeciej gwiazdy, po prawej stronie monogramu. Uzupełnienie godła o dodatkową gwiazdę mogło być związane z faktem nadania miastu w 1661 r. przez króla Jana Kazimierza przywileju na cztery jarmarki⁸⁴. Z tego właśnie roku pochodzi pieczęć miejska, w polu której ukoronowana litera „S” występuje między trzema gwiazdami⁸⁵. Symbolika herbu Sieciechowa odwołuje się do pierwszej litery nazwy miasta i okoliczności jego założenia lub sprawowania opieki nad nim przez władzę królewską. Obecny herb miejscowości przedstawia w polu błękitnym złotą ukoronowaną literę „S” między trzema złotymi sześciopromiennymi gwiazdami, w tym dwoma w pas od prawej strony⁸⁶.

Ekslibrisy, supereklibrisy i pieczęć herbowe

Motywy heraldyczne w epoce staropolskiej były powszechnie wykorzystywane jako element znaków własnościowych, którymi opatrywano zbiory biblioteczne. Zachowane do dzisiaj eklibrisy i supereklibrisy, a także zapiski rękopiśmienne i odciski pieczęci, mają podstawowe znaczenie w badaniach proveniencyjnych pozwalających identyfikować i rekonstruować dawne pochodzenie i dzieje rozproszonych kolekcji książek⁸⁷. Zawile losy księgozbioru klasztornego benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa sprawiły, że zachował się on do dzisiaj jedynie we fragmentach. Książki stanowiące dawniej własność zakonników sieciechowskich wymagają dalszych poszukiwań, które często utrudnia brak w pełni opracowanych kartotek proveniencyjnych starodruków⁸⁸. Największa liczba ocalałych woluminów sieciechowskich przechowywana jest dzisiaj w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie⁸⁹. Na części z nich zachowały się supereklibrisy wytłoczone na zewnętrznej oprawie książek jako element zdobienia intrologatorskiego. Wizerunkiem herbu rodowego, monogramu lub innego symbolu informują dzisiaj o dawnych

⁸¹ T. Moskał, op. cit., s. 112.

⁸² H. Seroka, op. cit., s. 232.

⁸³ M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, s. 196–197 (tabl. XXX, nr 390); F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII–XVI wiek)*, Kielce 1994, s. 129–130; H. Seroka, op. cit., s. 61, 263, 266, 269–270. Zob. też Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie, *Zbiór Smoniewskiego*, rkps 439, k. 133, dokument z 1556 r.

⁸⁴ BDS, Archiwum Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, dok. perg., sygn. 233; AGAD, Metryka Koronna, Siggillata, sygn. S 3, k. 237v. W literaturze naukowej niekiedy spotyka się błędną datę 1665 r. ustanowienia owych jarmarków.

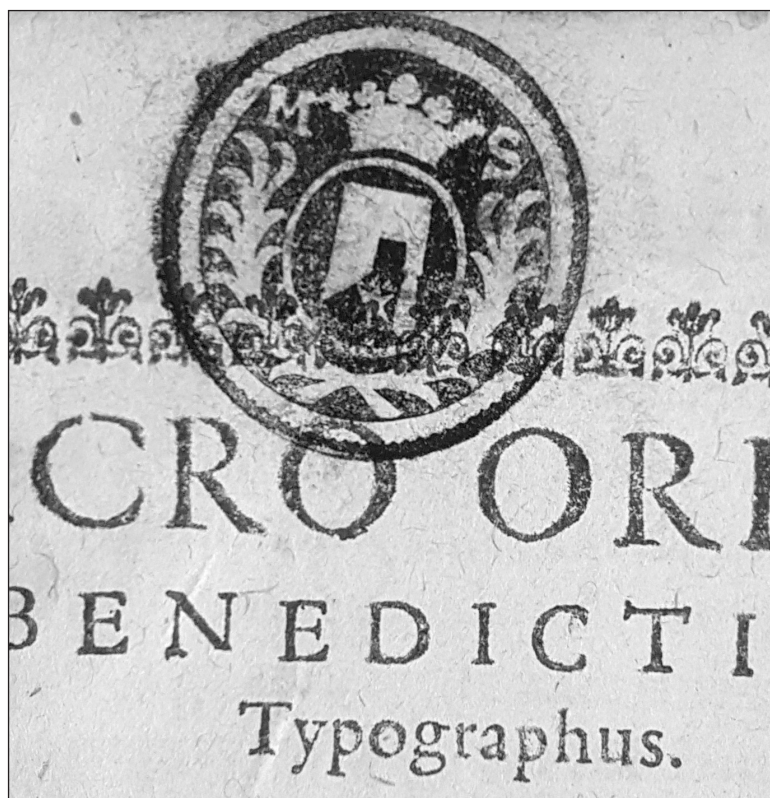
⁸⁵ BDS, Archiwum miasta Sieciechowa, sygn. R. 1929, Dokumenty miasta Sieciechów z lat 1786–1838, s. 63, 73, 78, 102, 140, 192, 207, 218, 236.

⁸⁶ K. Zajac, S. Siek, *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice–Sieciechów 2009, s. 16.

⁸⁷ M. Sipayłło, *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków* [w:] *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, t. 1, red. B. Bieńkowska, Warszawa 1975, s. 10–13.

⁸⁸ R. Stępień, *Losy księgozbioru klasztornego benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 15, 2018, nr 3, s. 93–104.

⁸⁹ *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1–8, Warszawa 1994–2018.

12. Pieczęć z herbem klasztoru sieciechowskiego jako znak własnościowy na karcie księgi, fot. R. Stępień (BUW, sygn. 7.41.5.28/1)

właścicielach oraz darczyńcach książek dla biblioteki klasztornej, którymi dość często byli sami opaci sieciechowscy. Na kartach niektórych egzemplarzy zachowały się też pieczęcie poświadczające przynależność dzieł do klasztoru sieciechowskiego⁹⁰. Jako znaku własnościowego używano herbu klasztornego Topór z gwiazdą, umieszczonego pod koroną i literami „M S” (*Monasterium Sieciechoviense*) (il. 12)⁹¹.

Wiele cennych dzieł dla biblioteki sieciechowskiej nabył i ofiarował arcybiskup lwowski Jan Andrzej Próchnicki, który w odróżnieniu od wielu innych sieciechowskich opatów komendatoryjnych biorących klasztor „nie dla Pana Jezusa a dla pszennego chlebusia”, wykazywał stałą troskę o powierzone sobie opactwo. Wyrazem tego było systematyczne wzbogacanie *librarii* klasztornej darami książkowymi, dlatego też kroniki klasztorne odnotowały, że „najwyborniejsze dzieła, jakie dotąd są z jego herbem, do biblioteki darował”⁹². Próchnicki posiadał kilka typów supereklibrisu, którego kompozycję zazwyczaj tworzył wizerunek herbu Korczak z dodaniem in-sygniów, tytułów i godności, których osobiście używał także jako opat sieciechowski⁹³. Niektóre

⁹⁰ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Rozpoznać i scalić rozproszone — o znakach własnościowych książek z dawnych kolekcji klasztornych* [w:] *Przestrzeń klasztoru, przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 353–354.

⁹¹ Zob. np. Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie (cyt. dalej: BUW), sygn. 7.41.5.28/1; 7.31.1.19/3; 7.31.1.18/3; 7.32.3.1 a/3; 13.5.10.1/1; 13.23.2.4/2. Dziękuję Pani Ewie Kosmowskiej z Gabinetu Starych Druków BUW za przesłanie wykazu sygnatur.

⁹² J. Gacki, op. cit., s. 191, 264.

⁹³ M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 205–212 (autor omówił 13 odmian supereklibrisów Próchnickiego); I. Strelnik, *Bibliofile XVI i XVII wieku i ich książki w Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego*, „Rocznik Lubelski”

13. Ekslibris donacyjny Jana Andrzeja Próchnickiego dla biblioteki benedyktynów z Sieciechowa z 1606 r., (cyt. za: M. Gębarowicz, (1553–1633) *mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji*, Kraków 1981, il. nr 5)

z dzieł opatrzonych znakiem opata zachowały się w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego⁹⁴ oraz Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu⁹⁵. Są one interesującym przykładem źródła badawczego o charakterze heraldycznym.

W początkach swojej działalności mecenasowskiej Próchnicki używał ozdobnego ekslibrisu donacyjnego jako znaku własnościowego książek przesyłanych z Neapolu do biblioteki klasztoru sieciechowskiego (il. 13)⁹⁶. Ekslibris ten przedstawia drzeworyt prostokątny, ujęty podwójną linią i podzielony horyzontalnie na dwie części. Górna część wyobraża herb Korczak na owalnym kartuszu, nad którym znalazła się infuła o wstęgach wijących się po obu stronach kartusza oraz pochylony pastorał. W dolnej części ekslibrisu umieszczono dedykację pisaną po łacinie, która w przekładzie na język polski brzmi następująco: „Jan Andrzej Próchnicki z Próchnika, Protonotariusz

1981–1982, t. 23–24, s. 73–74; A. Wagner, *Supereklibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016, s. 56, 341–342, 376, 386–387, 431.

⁹⁴ M. Sipayłło, *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1988, tab. 59–61; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Centuria druga*, Warszawa 2001, tab. 10, 16, 20, 37, 47.

⁹⁵ T. Moskał, *Książki z superexlibrisami biskupów polskich okresu przedrozbiorowego w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu* [w:] *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. W. Bielak, J. Marczewski, T. Moskał, Lublin 2011, s. 201–202; idem, *Superexlibrisy w zasobie Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu* [w:] *Konserwacja, digitalizacja i udostępnianie kolekcji starych druków opatrzonych superexlibrisami ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, Sandomierz 2013, s. 25.

⁹⁶ M. Gębarowicz, *Jan Andrzej Próchnicki*, s. 201–202, il. nr 5.

Apostolski, Prepozyt Krakowski, Opat Sieciechowski swemu klasztorowi, aby zakonnicy oddawali się pożytecznym zajęciom i najpierw sami nauczyli się tego, o czym będą pouczać innych. Z Neapolu ze swego poselstwa dla Najjaśniejszego i Najpotężniejszego Zygmunta III, króla Polski i Szwecji przesyła, dedykuje, darowuje i daje. W roku Narodzenia Pańskiego MDCVI⁹⁷. Dodatkowo wzdłuż trzech boków drzeworytu umieszczono słowa stanowiące dewizę Próchnickiego: „*Pietate, Religione, Virtute*”⁹⁸. Ekslibris zawiera moralizatorskie przesłanie dla mnichów sieciechowskich, aby dbali o podniesienie poziomu kulturalnego i moralnego społeczeństwa, poczynając od samych siebie.

Graficzne wyobrażenia herbu Korczak zachowały się również na dziełach opata Józefa Wereszczyńskiego, np. na wydanej w 1597 r. *Regule błogostawionego i Bogu upodobanego ojca Benedykta ś.*, którą na język polski przełożył Sebastian Fabian Klonowic⁹⁹. Do dzieła dołączony został wiersz Jana Łęczyckiego (Lanciciusa), pt. *Na herb wielebnego Je[go] Miło[ści] Ks. Józefa Wereszczyńskiego, biskupa kijowskiego, etc.*, nawiązujący do znaku rodowego adresata tekstu. Przedstawienie herbu opata zostało też umieszczone na odwrocie karty tytułowej dzieła *Gościniec pewny*, do którego swój wiersz pt. *Na klejnot starodawny Korczak* dołączył z kolei Bartosz Paprocki¹⁰⁰.

Zakończenie

Przeprowadzona kwerenda źródłowa pozwoliła odszukać i zestawić znaki heraldyczne umieszczone na artefaktach o dość zróżnicowanym charakterze rzeczowym, przestrzennym i czasowym. Ikonografia heraldyczna zachowała się na obiektach reprezentujących szerokie spektrum zabytków kultury materialnej i duchowej, przy czym łączna liczba zarejestrowanych przedstawień nie wygląda już tak okazale. Przyczyną takiego stanu rzeczy wydaje się być słaby stan zachowania archiwaliów sieciechowskich, jak też częściowe zniszczenie wyposażenia kościoła i zabudowań klasztornych w okresie pokasacyjnym. Powyższy przegląd zinwentaryzowanych treści heraldycznych nie rości sobie prawa do kompletności i stanowi w swym założeniu wstęp do dalszych badań nad klasztornym systemem heraldycznym. Przedmiotem osobnych rozważań powinny stać się funkcje herbów funkcjonujących w przestrzeni materialnej i społecznej opactwa, które były zróżnicowane i zmienne w czasie, zależnie od kontekstu i przypisanej im roli. W tym miejscu można przedstawić kilka wstępnych ustaleń odnoszących się do tych kwestii.

Herb klasztoru Topór z gwiazdą zasadniczo pełnił funkcję znaku rozpoznawczego benedyktynów sieciechowskich, przy czym sami zakonnicy nie wypracowali jednej postaci graficznej jego godła. Zmianie ulegała strona skierowania głowicy topora, jak też całe jego położenie, a niekiedy wizerunek herbu pozbawiony był elementu złotej gwiazdy, która przyjmowała różne formy. Herb klasztorny był znakiem określającym samoświadomość historyczną zakonników sieciechowskich, a jego używanie stanowiło wyraz ich starań o podtrzymywanie pamięci związanej z tradycją fundacyjną klasztoru. Herby przełożonych opactwa miały natomiast podkreślać w oczach współczesnych

⁹⁷ Ibidem, s. 202.

⁹⁸ E. Chwalewik, *Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*, Wrocław 1955, s. 76–78, il. 53.

⁹⁹ A. Sitkowa, *O pisarstwie*, s. 152, 172–173; eadem, *Sebastian Fabian Klonowic jako „bibliograf” Józefa Wereszczyńskiego w dedykacji do „Reguły” benedyktyńskiej* [w:] *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, red. R. Ociecek, A. Sitkowa, Katowice 2006, s. 11; H. Wiśniewska, *Renesansowe życie i dzieło Sebastiana Fabiana Klonowica*, Lublin 2006, s. 51–54, 58–59, 195–203.

¹⁰⁰ Józef Wereszczyński, *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytków swych pohamowania. Z Pisma Świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, wprowadzenie i opracowanie A. Sitkowa, Lublin 2014, s. 11–12, 44.

ich przynależność rodową, możne pochodzenie i wysoką pozycję społeczną. Ekspozowanie insygniów w postaci pastorału i infuły służyło określaniu miejsca, jakie opat zajmował w hierarchii kościelnej, ale też podkreślaniu władzy nad podległą mu wspólnotą mnichów¹⁰¹.

Herby umieszczane na pieczęciach sieciechowskich pełniły wielorakie funkcje. Były znakiem rozpoznawczym i własnościowym określonej osoby lub instytucji, a ich ikonografia przekazywała treści o charakterze informacyjnym, religijnym, ideologicznym i propagandowym¹⁰². Herby pełniły też funkcje urzędowe i jako znak prawny służyły do uwierzytelniania dokumentów i nadawania im mocy prawnej. Były środkiem przekazu informacji i komunikowaniu się różnych grup społecznych¹⁰³. Jako znak donacyjny i własnościowy występowały w roli motywu zdobienia zewnętrznej oprawy i wnętrza woluminów bibliotecznych. Pełniły też rolę dekoracyjną i reprezentacyjną, np. na polichromii kościoła klasztorowego, w którym podczas uroczystych nabożeństw oprócz samych zakonników gromadziła się szersza publiczność. Dla bardziej wnikliwych odbiorców były elementem pewnego programu ideowego, służącego przekazywaniu głębszych treści związanych z wydarzeniami i osobami z historii opactwa¹⁰⁴.

Profesor Józef Szymański w swoich herbarzach rycerstwa polskiego podkreślał, że herb jest źródłem historycznym wielowarstwowym i niezwykle bogatym w informacje, dlatego wymagającym badań wieloaspektowych¹⁰⁵. Wyrażam nadzieję, że problematyka zasygnalizowana w artykule stanie się przedmiotem dalszych badań, nie tylko w odniesieniu do zagadnień heraldyki opactwa, ale też rozmaitych innych aspektów historii benedyktynów z Sieciechowa.

Bibliografia załącznikowa

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych

Metryka Koronna, Sigillata, sygn. S 3.

Zbiór dokumentów pergaminowych, sygn. 2029, 6341.

Zbiory sfragistyczne Oddziału I, cz. 2, Fotografie pieczęci, sygn. 394.

Archiwum Klarysek Krakowskich

Dok. perg., sygn. 59, 60.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Klasztor benedyktynów w Lubiniu, sygn. 248.

Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów

DokKr., sygn. 403, 406.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Akta Zgromadzenia oo. Benedyktynów w Sieciechowie, sygn. G. 1219, R. 1930, R. 1931.

¹⁰¹ Z. Piech, *Średniowieczne pieczęcie tynieckie* [w:] *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu. Materiały z Sesji Naukowej, Wawel–Tyniec, 13–15 października 1994*, red. nauk. K. Żurowska, Tyniec–Kraków 1995, s. 140; M. Gronowski, *Insygnia władzy opackiej i ich symbolika* [w:] *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2002, s. 355–356.

¹⁰² P. Wiszewski, *Średniowieczna śląska pieczęć klasztorna jako środek przekazu informacji (XIII–I poł. XVI w.)* [w:] *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 11; Z. Piech, *Pieczęcie herbowe w systemach sfragistycznych dawnej Rzeczypospolitej* [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piecha, Warszawa 2015, s. 207–253.

¹⁰³ K. Skupieński, *Na opieczętowanym pergaminie, w pamięci, przez posłańca. Dokument jako forma komunikowania się w Polsce średniowiecznej* [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Falkowski, Warszawa 2004, s. 38.

¹⁰⁴ P. Dymmel, op. cit., s. 282.

¹⁰⁵ J. Szymański, *Herbarz rycerstwa*, s. XVII.

- Archiwum Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, dok. perg., sygn. 233.
Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu, rkps, sygn. 755; Akta wizytacji generalnej pod rządem bpa Kajetana Ignacego Sołtyka w dekanatach radomskim, kunowskim i zwoleńskim przez ks. Wincentego Jezierskiego czynionej z 1781 r., sygn. 1454.
Archiwum miasta Sieciechowa, sygn. R. 1929.
Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie
Zbiór Smoniewskiego, rkps 439, k. 133, dokument z 1556 r.
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie
Sygn. 7.41.5.28/1; 7.31.1.19/3; 7.31.1.18/3; 7.32.3.1 a/3; 13.5.10.1/1; 13.23.2.4/2.

Źródła drukowane

- Benedykt z Nursji, *Reguła, żywot, komentarz*, przygotowali benedyktyni tynieccy, Tyniec 1979.
Długosz J., *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. 3, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864.
Friedberg M., *Klejnoty Długoszowe*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie” 1930, t. 10, Kraków 1931.
Kodeks dyplomatyczny Małopolski, t. 1, 1178–1386, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876.
Paprocki B., *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858.
Święty Benedykt z Nursji, *Reguła*, Święty Grzegorz Wielki, *Dialogi, księga druga*, przekł. A. Świderkówna, Kraków 1994.
Wereszczyński J., *Gościniec pewny niepomiernym moczygębom a omierzłym wydmikuflom świata tego do prawdziwego obaczenia a zbytów swych pohamowania. Z Pisma Świętego i z rozmaitych autorów zebrany i wydany*, oprac. A. Sitkowa, Lublin 2014.

Inwentarze, katalogi i rejestry zabytków

- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego. Centuria druga*, Warszawa 2001.
Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, t. 1–8, Warszawa 1994–2018.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 3, *Województwo kieleckie*, red. J.Z. Łoziński, B. Wolff, z. 6, *Powiat kozienicki*, Warszawa 1958; z. 10, *Powiat radomski*, Warszawa 1961.
Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 8, *Województwo lubelskie*, red. R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Trzybyłowicz, z. 10, *Powiat lubelski*, Warszawa 1967.
Kiryk F., *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX w.*, Kraków 2010.
Pobenedyktyński zespół klasztorny w Opactwie, Nr rej MWKZ 314/A z 15 lutego 1967 oraz 146/A z 15 marca 1982.
Sipayłło M., *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1988.
Zbiory Wawelskie. Zakupy, depozyty, dary, 2000–2006. Katalog wystawy, lipiec–październik 2007, Zamek Królewski na Wawelu, Kraków 2007.

Encyklopedie i leksykony

- Gloger Z., *Encyklopedia Staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1902.
Kolak W., Marecki J., *Leksykon godeł zakonnych*, Łódź 1994.
Żabicki J., *Leksykon zabytków architektury Mazowsza i Podlasia*, Warszawa 2010.

Akty prawne

- Uchwała Nr XXXI/20/10 Rady Gminy Garbatka-Letnisko z dnia 19 kwietnia 2010 r. w sprawie ustanowienia herbu, flagi, banneru i pieczęci Gminy Garbatka-Letnisko oraz zasad i warunków używania herbu, barw i pieczęci Gminy Garbatka-Letnisko.

Opracowania

- Batkowski J., *Renesansowe znaki zapytania*, „Nowy Tygodnik Radomski”, t. 2, 1991, nr 42, s. 9.
- Bąkowski K., *Kościół św. Andrzeja w Krakowie*, Kraków 1927.
- Bernatowicz A., *Malarze w Warszawie czasów Stanisława Augusta. Status, aspiracje, twórczość*, Warszawa 2016.
- Brykowska M., *W sprawie architektury zespołu pobenedyktynskiego w Opactwie-Sieciechowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, t. 15, 1970, z. 2, s. 203–211.
- Chachaj J., *Łacińska parafia w Łęcznej do końca XVIII wieku* [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka, Łęczna 2017, s. 129–168.
- Chwalewik E., *Exlibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*, Wrocław 1955.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Rozpoznać i scalić rozproszone — o znakach własnościowych ksiązek z dawnych kolekcji klasztornych* [w:] *Przestrzeń klasztoru, przestrzeń kultury. Piśmiennictwo, książka, edukacja*, red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 331–356.
- Czarski B., *Stemmaty w staropolskich ksiązkach, czyli Rzecz o poezji heraldycznej*, Warszawa 2012.
- Derwich M., *Benedyktynski klasztor Świętego Krzyża na Łysej Górze w średniowieczu*, Wrocław 1992; *Fundacja lubińska na tle rozwoju monastycyzmu benedyktynskiego w Polsce (XI–XII wieku)* [w:] *Opactwo benedyktynów w Lubiniu. Pierwsze wieki istnienia. Materiały z IV Sesji Lubińskiej z okazji 850-lecia konsekracji ołtarza NMP 14–15 października 1995 r.*, red. Z. Kurnatowska, Poznań 1996, s. 12–23; *Monastycyzm benedyktynski w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy*, Wrocław 1998.
- Dobosz J., *Monarcha i możni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Poznań 2002.
- Dymmel P., *Piętnastowieczna dekoracja heraldyczna w krużgankach klasztoru łysogórskiego. Rekonstrukcja, geneza i program* [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole–Wrocław 1996, s. 265–290.
- Dyska A., *Kościół pobenedyktynski Wniebowzięcia N.M.P. w Puchaczowie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 6, 1957, z. 4, s. 119–129.
- Fidos J., Olszewski D., *Ksiądz Jan Wiśniewski 1876–1943. Życie i działalność*, Kielce 2000.
- Gacki J., *Benedyktynski klasztor w Sieciechowie według pism i podań miejscowych*, Radom 1872.
- Gębarowicz M., *Jan Andrzej Próchnicki (1553–1633) mecenas i bibliofil. Szkic z dziejów kultury w epoce kontrreformacji*, Kraków 1981; *Jan Andrzej Próchnicki (ok. 1553–1633)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 28, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984–1985, s. 547–550.
- Giergiel T., *Rycerstwo ziemi sandomierskiej. Podstawy kształtowania się rycerstwa sandomierskiego do połowy XIII wieku*, Warszawa 2004.
- Gołdyn P., *Symbolika religijna i kościelna w herbach miast polskich do końca XX wieku*, Warszawa 2008.
- Górzyński S., Kochanowski J., *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1992.
- Gronowski T.M., *Insygnia władzy opackiej i ich symbolika* [w:] *Imago narrat. Obraz jako komunikat w społeczeństwach europejskich*, red. S. Rosik, P. Wiszewski, Wrocław 2002, s. 349–357; *Świętosław (zm. 1390), benedyktyn, opat klasztoru w Sieciechowie* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 51, z. 4, Warszawa–Kraków 2017, s. 547.
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960; *Pieczęcie i herby miejscowości województwa lubelskiego*, Lublin 1959.
- Jaroszewski T.S., Kowalczyk J., *Artyści w Puławach w XVIII wieku (w świetle ksiąg metrykalnych parafii Włostowice)*, „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 21, 1959, nr 2, s. 213–221.
- Jaworska A., *Orzeł Biały. Herb państwa polskiego*, Warszawa 2003.
- Kanior M., *Polska Kongregacja Benedyktynska Świętego Krzyża 1709–1864*, Kraków 2000.
- Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie (XIII–XVI wiek)*, Kielce 1994.
- Kłaczek J., *Historia parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu (1826–2009)*, Toruń 2010.
- Kosiński N., *Ostatni zajazd... na Garbatkę*, „Miesięcznik Prowincjonalny” 2001, nr 1–2 (28–29), s. 29–34.

- Kowalczyk J., *Architektura sakralna między Wisłą a Bugiem w okresie późnego baroku* [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6, *Między Wschodem a Zachodem*, cz. 3, *Kultura artystyczna*, red. T. Chrzanowski, Lublin 1992, s. 77–87.
- Kumor B.S., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999.
- Kupisz D., *Nekropolie Radomia w drugiej połowie XVIII wieku*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. 14, 2016, z. 1, s. 35–58.
- Kurtyka J., *Sieciech (2 poł. XI w.), palatyn (wojewoda) polski, najwyższy dostojnik Władysława Hermana, przodek możnowładczego rodu Toporów* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 36, Warszawa–Kraków 1996, s. 495–509; *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Labuda G., *Szkice historyczne XI wieku. Początki klasztoru benedyktynów w Tyncu*, „Studia Źródłoznawcze” 1994, t. 35, s. 23–64.
- Lachowski A., *Zespół ewangelicko-augsburski w Radomiu*, „Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego”, t. 39, 2004, z. 1–4, s. 129–146.
- Lechowicz Z., Filipowicz P., *Stan badań nad średniowiecznym opactwem w Sieciechowie* [w:] *Radom. Korzenie miasta i regionu*, t. 4, *Ziemia niczyja — ziemia nieznaną. Schyłek starożytności i średniowiecze na ziemiach między Wisłą a Pilicą*, red. A. Buko, D. Główna, M. Trzeciński, Warszawa 2013, s. 193–222.
- Luboński M., *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907.
- Miszczak D., *Późnobarokowy kościół pobenedyktynski w Sieciechowie-Opactwie*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” 1975, t. 9, s. 367–383.
- Moskal T., *Książki z supereklibrisami biskupów polskich okresu przedrozbiorowego w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu* [w:] *Artem historicam aliis tradere. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Anzelma Weissa*, red. W. Bielak, J. Marczewski, T. Moskal, Lublin 2011, s. 193–205; *Supereklibrisy w zasobie Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu* [w:] *Konserwacja, digitalizacja i udostępnianie kolekcji starych druków opatrzonych supereklibrisami ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu*, Sandomierz 2013, s. 23–25; *Św. Jan Chrzciciel w cieniu św. Benedykta z Nursji. Kartki z dziejów Puchaczowa*, „Roczniki Teologiczne”, t. 62, 2015, z. 4, s. 105–114.
- Nowak J., *Dzieje parafii brzeźnickiej*, Krosno 2000.
- Pawlicki B.M., *Ze studiów nad relikiami domniemanego palatium Sieciecha w Krakowie*, „Czasopismo Techniczne. Architektura”, t. 108, 2011, z. 7–A, s. 179–225.
- Pestka W., *Jak mała... ks. Józef Gacki (1805–1876) zarys biografii*, Radom 2012.
- Piech Z., *Pieczenie herbowe w systemach sfragistycznych dawnej Rzeczypospolitej* [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 207–253; *Średniowieczne pieczęcie tynieckie* [w:] *Benedyktyni tynieccy w średniowieczu. Materiały z Sesji Naukowej, Wawel–Tyniec, 13–15 października 1994*, red. nauk. K. Żurowska, Tyniec–Kraków 1995, s. 121–140.
- Piekosiński F., *Materijały sfragistyczne*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” 1890, nr 4, s. 101–108.
- Piekosiński F., przy współudziale E. Diehla, *Pieczenie polskie wieków średnich*, cz. 1, *Doba Piastowska*, Kraków 1899.
- Plebański R., „Studium historyczno-konserwatorskie wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego (po-klasztornego, pobenedyktynskiego) p.w. Najświętszej Maryji Panny w Opactwie, gm. Sieciechów, pow. Koziennice, woj. mazowieckie”, mps, Poznań 2015.
- Prokop K.R., *Biskupi kijowscy obrządku łacińskiego XIV–XVIII w. Szkice biograficzne*, Biały Dunajec–Ostróg 2003.
- Reczek K., *Odkrycie w sieciechowskim kościele*, „Kontakt. Wojewódzki Informator Kulturalny” 1991, nr 9, s. 12–13.
- Reczulski Ł., *Wójtowa Góra w Sieciechowie*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica” 2015, t. 30, s. 187–205.
- Romanowska-Zadrozna M., Nowacki D., *Inskrypcja wskazuje ślad. Zabytkowy kielich odzyskany po latach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2015, nr 3–4, s. 4–9.

- Sander E., *Błogosławiona Salomea i klasztory klarysek w Zawichoście, Skale i Krakowie do końca XV wieku*, Kraków 2015.
- Seroka H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002.
- Sipayłło M., *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków* [w:] *Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi*, t. 1, red. B. Bieńkowska, Warszawa 1975, s. 9–30.
- Sitkowa A., *O pisarstwie Józefa Wereszczyńskiego. Wybrane problemy*, Katowice 2005; *Sebastian Fabian Klonowic jako „bibliograf” Józefa Wereszczyńskiego w dedykacji do „Reguły” benedyktyńskiej* [w:] *Dedykacje w książce dawnej i współczesnej*, red. R. Ociecek, A. Sitkowa, Katowice 2006, s. 11–20.
- Skupieński K., *Na opieczętowanym pergaminie, w pamięci, przez posłańca. Dokument jako forma komunikowania się w Polsce średniowiecznej* [w:] *Kolory i struktury średniowiecza*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2004, s. 25–38.
- Sochacka A., *Łęczna i okolice w średniowieczu (X–XV w.)* [w:] *Łęczna. Studia z dziejów miasta*, red. E. Horoch, Łęczna 1989, s. 19–29; *Opole i wieś Łęczna w średniowieczu* [w:] *Studia z dziejów Łęcznej*, red. A. Sochacka, Łęczna 2017, s. 69–107.
- Soćko A., *Programy heraldyczne w dekoracji kościołów parafialnych w Kraśniku i Chodlu*, „Artium Quaestiones” 2016, nr 27, s. 5–28.
- Starzyński M., *Herby i pieczęcie opactwa i opata klasztoru Cystersów w Mogile. Tradycja i współczesność*, „Cistercium Mater Nostra. Tradycja — Historia — Kultura” 2010, t. 4, s. 121–146.
- Starzyński M., *Herby średniowiecznych opatów mogińskich*, Kraków 2005.
- Stegner T., *Parafia ewangelicka w Radomiu w XIX wieku* [w:] *Ewangelicy w Radomiu i regionie (XVI–XX w.)*, red. J. Kłaczek, Radom 2007.
- Stępień R., *Losy księgozbioru klasztornego benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819 roku*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, t. 15, 2018, nr 3, s. 73–86; *Pokasacyjne losy i obecny stan zachowania archiwaliów klasztoru Benedyktynów z Sieciechowa*, „Res Historica” 2018, t. 45, s. 131–153.
- Strelnik I., *Bibliofile XVI i XVII wieku i ich książki w Bibliotece im. Hieronima Łopacińskiego*, „Rocznik Lubelski” 1981–1982, t. 23–24, s. 65–77.
- Stróżyk P., *Herby na pieczęciach cysterskich — wybrane zagadnienia* [w:] *Pieczęcie herbowe — herby na pieczęciach. II Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, red. W. Drelicharz, Z. Piech, Warszawa 2011, s. 191–215.
- Szady B., *Rozwój terytorium parafii Łęczna do końca XVIII wieku* [w:] *Studia z dziejów parafii pw. św. Marii Magdaleny w Łęcznej*, red. R. Jop, Łęczna 2010, s. 27–38.
- Szczaniecki P., *Historia i symbolika medalika św. Benedykta*, wyd. 2, Kraków 2016.
- Szczepaniak J., *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.
- Szymański J., *Herbarz rycerstwa polskiego z XVI wieku*, Warszawa 2011; *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993.
- Szymoniak M., *Herb klasztoru Bożogrobców w Miechowie* [w:] *Insignia et splendor. Heraldyka w służbie rodów szlacheckich i instytucji Kościoła*, red. W. Drelicharz, Kraków 2011, s. 103–168; *Pieczęcie klasztoru Bożogrobców w Miechowie* [w:] *Dawne pieczęcie. Typologia — metody badań — interpretacje*, red. Z. Piech, Warszawa 2015, s. 327–412.
- Wagner A., *Superekslibris polski. Studium o kulturze bibliofilskiej i sztuce od średniowiecza do połowy XVII wieku*, Toruń 2016.
- Weiss A., *Stan badań nad heraldyką kościelną* [w:] *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*, red. K. Skupieński, A. Weiss, Warszawa 2004, s. 9–15.
- Wiszewski P., *Średniowieczna śląska pieczęć klasztorna jako środek przekazu informacji (XIII–I poł. XVI w.)* [w:] *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*, red. P. Dymmel, Lublin 1998, s. 11–30.
- Wiśniewska H., *Renesansowe życie i dzieło Sebastiana Fabiana Klonowica*, Lublin 2006.
- Wiśniewski J., *Dekanat kozienicki*, Radom 1913; *Dekanat radomski*, Radom 1911.
- Wiśniowski E., *Najstarszy dokument benedyktynów sieciechowskich (1252)*, „Studia Źródłoznawcze” 1959, t. 4, s. 57–73; *Z dziejów opactwa benedyktynów w Sieciechowie (XIII–XVI w.)*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 7, 1958, z. 2, s. 23–120.

- Włodarek A., *Zgoda benedyktynów sieciechowskich na zamianę praw do kościoła św. Andrzeja na prawo patronatu kościoła Św. Idziego w Krakowie* [w:] *Pax et Bonum. Skarby klarysek krakowskich. Katalog wystawy*, red. A. Włodarek, Kraków 1999, s. 14–16.
- Wójcik M.L., *Heraldyka klasztorów cysterskich na Śląsku* [w:] *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*, red. K. Skupieński, A. Weiss, Warszawa 2004, s. 43–58.
- Zajac K., Maj R., *Dziedzictwo kulturowe gminy Kozienice*, wyd. 2, Kozienice 2017.
- Zajac K., Siek S., *Sieciechów. Szkice do dziejów miejscowości od czasów najdawniejszych do współczesnych*, Kozienice–Sieciechów 2009.
- Zdon W., *Dydaktyka zbawienia na sklepieniach pobenedyktynskiego kościoła w opactwie sieciechowskim*, „Arteria. Rocznik Katedry Sztuki Wydziału Nauczycielskiego Politechniki Radomskiej” 2008, nr 6, s. 33–38.

Artykuł internetowy

Wczesnośredniowieczne odkrycie pod Sieciechowem, rozmowa z Prof. Joanną Kalagą, Portal „Archeolog.pl”, 6 sierpnia 2018, <<http://archeolog.pl/wczesnosredniowieczne-odkrycie-sieciechowem>>, [dostęp: 8 sierpnia 2019].

Robert Stępień, *The coats of arms in the circle of the Benedictine Abbey of Sieciechów*. The article discusses selected issues of heraldry of the Benedictine abbey of Sieciechów. The primary goal of the research was to find and inventories objects of material and spiritual culture, speaking in the language of heraldic symbolism, and formerly located in the range of influence of the monastery in Sieciechów. The subject of the heraldic analysis was made of iconographic sources with a fairly varied material, spatial and temporal character, both parchment and paper documents, seals, old prints, painting and architectural works, liturgical equipments and other kinds of products of artistic craft. Separate considerations were devoted to the genesis and symbolism of the monastery coat of arms, representing an ax with a star.

Keywords: coats of arms, heraldry, benedictines, monastery, Sieciechow.